

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
Кафедра початкової освіти**

**ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
Спеціальність 013 «Початкова освіта»**

Денисюк Валентини Вікторівни,
студентки групи Пом-1-24-1.4д
Науковий керівник:
Мієр Тетяна Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор

Допущено до захисту
Протокол №__ від _____ 25 року
Завідувач кафедри _____ Г. Л. Бондаренко

КИЇВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	6
1.1. Розкриття сутності понять компетентність, підприємництво, підприємницька компетентність.....	6
1.2. Процес формування підприємницької компетентності: наукові доробки.....	18
1.3. Практика формування підприємницької компетентності: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	30
Висновки до розділу	39
 РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	41
2.1. Актуальний стан сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів (констатувальний етап педагогічного експерименту).....	41
2.2. Засоби формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів (формувальний етап педагогічного експерименту).....	56
2.3. Організація та аналіз результатів наукового дослідження.....	63
Висновки до розділу 2.....	70
 ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні соціально-економічні трансформації, активне впровадження ринкових відносин, інноваційних підходів у різні сфери суспільного життя, зокрема в освіту, висувають нові вимоги до здійснення професійної педагогічної діяльності. У цьому контексті особливої значущості набуває формування підприємницької компетентності як одного із ключових складників особистісного і професійного розвитку вчителя. Розгляд процесу формування підприємницької компетентності розглядається в контексті розвитку здатності приймати відповідальні рішення, керувати власною освітньою траєкторією, а також ефективно взаємодіяти в педагогічному та учнівському колективах.

Для вчителя початкових класів підприємницька компетентність є не лише особистісним ресурсом вивчення, а й професійною необхідністю. Адже в умовах Нової української школи педагог стає не лише тим, хто створює умови для навчальної діяльності учнів, а й наставником, фасилітатором, лідером змін, здатним сприяти «становленню вільної особистості здобувача освіти, підтримці його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі» (Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»; 2024 р.).

Попри наявність наукових досліджень щодо формування підприємницької компетентності в учасників освітнього процесу, зазначений процес стосовно учителів початкових класів ще не набув достатнього науково-методичного опрацювання на рівні узагальнень щодо перспективних напрямів та засобів формування в учителів підприємницької компетентності за здійснення педагогічної діяльності в умовах невизначеності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробленні й експериментальній перевірці засобів формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми дослідження та розкрити сутність понять *компетентність, підприємництво, підприємницька компетентність*.

2. Проаналізувати процес формування підприємницької компетентності.

3. Встановити актуальний стан сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів.

4. Розкрити сутність феномену «підприємницька компетентність вчителя початкових класів», визначити критерії, показники та рівні дослідження сформованості підприємницької компетентності.

5. Визначити засоби формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів та експериментально перевірити їх ефективність.

Об'єкт дослідження – процес формування підприємницької компетентності у сфері освіти.

Предмет дослідження – засоби формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів у процесі здійснення педагогічної діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань у дослідженні застосовано комплекс взаємопов'язаних методів, які дозволили здійснити глибокий теоретичний аналіз проблеми та забезпечити її практичну перевірку:

- *теоретичні методи* – аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел із теми дослідження, що дало змогу з'ясувати зміст основних понять (компетентність, підприємницька компетентність, професійна підготовка тощо), окреслити сучасні підходи до формування підприємницької компетентності в педагогічній освіті, а також визначити науково-методичні основи дослідження.

- *емпіричні методи* – анкетування вчителів початкових класів, спостереження за професійною діяльністю учителів, проведення бесід із представниками адміністрації закладів початкової освіти з метою виявлення практичного стану формування підприємницької компетентності під час здійснення професійної діяльності, а також проведення педагогічного експерименту, який включав *констатувальний етап* (встановлення рівня сформованості в учителів початкових класів підприємницької компетентності до впровадження педагогічного впливу) та *формувальний етап* (випробування ефективності запропонованих засобів формування в учителів експериментальної групи підприємницької компетентності). Поєднання теоретичних і емпіричних методів дослідження дало змогу здійснити цілісний аналіз проблеми.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження доповідалися на I Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Наукові інсайти майбутніх педагогів: від пошуку до втілення» (Київ, 24 жовтня 2025 р.) та відображалися в статті «Економічний, правовий та особистісний контексти факторного аналізу реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти».

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася на базі Ліцею №149 м. Києва; Ліцею №144 ім. Григорія Ващенко м. Києва; Гімназії №65 Дніпровського району м. Києва; Козинського ліцею Козинської селищної ради Обухівського району Київської області; Ліцею №246 Дніпровського району м. Києва; Ліцею №133 Печерського району м. Києва.

Структура і обсяг магістерської роботи: зміст випускної кваліфікаційної роботи містить вступ, два розділи, висновки до двох розділів, загальні висновки, список використаних джерел (40 найменувань), 5 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Розкриття сутності понять *компетентність, підприємництво, підприємницька компетентність*

Для всебічного осмислення поняття «підприємницька компетентність» необхідно спочатку розглянути базові дефініції – «компетентність» та «підприємництво», а також з'ясувати відмінності між термінами «підприємництво» та «підприємливість».

Поняття «компетентність» має глибоке семантичне й концептуальне підґрунтя, яке сформувалося впродовж тривалого історико-філософського та педагогічного розвитку. Воно походить від латинського слова *competens*, що у перекладі означає «відповідний», «такий, що має право», «такий, що здатний діяти у певній сфері». У цьому контексті компетентність розуміється як здатність особи відповідно реагувати на виклики та завдання у певних життєвих або професійних ситуаціях.

У Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII закріплено сучасне нормативно-правове розуміння цього терміна. Згідно з документом, компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що забезпечує здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну діяльність та/або продовжувати навчання впродовж життя [8]. Це визначення відображає інтегративний підхід до розуміння компетентності як складного особистісного конструкту, що формується протягом усього життя й охоплює когнітивні, емоційні та соціальні складові.

О. Марущак [13], досліджуючи феномен компетентності в педагогічній діяльності, наголошує, що вона є не лише сукупністю знань та вмінь, але й результатом цілеспрямованої особистісної трансформації. Учений трактує компетентність як інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності

продуктивно виконувати професійні функції у соціально значущих сферах. В основі цієї якості лежать не лише знання, уміння та досвід, а й система цінностей, ставлень, мотивів, які активізують людину до ефективної діяльності у змінному середовищі.

Таким чином, компетентність розглядається як базова категорія сучасної педагогіки, психології, соціології, філософії та управління освітою. Вона відображає рівень підготовленості особистості до самостійного, відповідального, результативного функціонування у різних сферах життєдіяльності. Особливу роль компетентність відіграє в умовах Нової української школи, яка орієнтує освітній процес на формування ключових компетентностей як необхідної основи для життєвого успіху кожного учня.

Не менш складним і багатограним є поняття «підприємництво», яке також має давнє походження і насичене різноманітними інтерпретаціями в економічній, соціальній, правовій, психологічній і педагогічній науках. Підприємництво охоплює широкий спектр діяльності, що передбачає не лише організацію й управління бізнесом, але й активне реагування на зміни, пошук нових можливостей, інноваційне мислення, здатність до прийняття ризикованих рішень, а також вміння створювати додану вартість у різних формах – економічній, соціальній, культурній.

Історично важливу роль у формуванні понятійного апарату підприємництва відіграв видатний австрійський економіст Й. Шумпетер – один із засновників інституціональної економіки, теоретик інноваційного розвитку, чия наукова спадщина справила потужний вплив на формування сучасної підприємницької парадигми. У своїй фундаментальній праці «The Theory of Economic Development» (1934) Й. Шумпетер [27] вперше сформулював ідею, що підприємництво не є простою реакцією на попит чи механічним процесом отримання прибутку. Навпаки, він підкреслив його активну, новаторську, інноваційну природу. Згідно з його концепцією, підприємництво – це процес створення «нових комбінацій» факторів

виробництва, які руйнують старі структури і створюють нові, ефективніші форми економічної організації.

Цей процес Й. Шумпетер [27] визначив як «творче руйнування» (creative destruction) – динамічний механізм, який постійно оновлює економіку, даючи змогу новим ідеям, технологіям, товарам і методам витіснити застарілі. За Й. Шумпетером, саме підприємець виступає головною рушійною силою економічного зростання, а не традиційні економічні ресурси, такі як праця чи капітал. Він уособлює собою ініціативу, ризик, далекоглядність та здатність до радикальних змін. Таким чином, підприємець, на думку дослідника, виконує функцію не лише виробничу, але й трансформаційну, відкриваючи нові горизонти розвитку суспільства в цілому.

Шумпетерівський підхід [27] є надзвичайно важливим для сучасної освіти, оскільки він відкриває шлях до формування в учителів розуміння підприємництва не лише як економічної активності, а як культури інноваційного мислення та самореалізації, що має безпосереднє прикладне значення у педагогічній діяльності.

Поряд із цим, не менш впливовим є підхід американського економіста, соціолога і філософа менеджменту П. Друкера [28], який у праці «Innovation and Entrepreneurship» розвинув іншу важливу концепцію підприємництва. На відміну від Й. Шумпетера, який наголошував на макроекономічних аспектах інновацій, П. Друкер акцентував увагу на практичній реалізації підприємництва як інструменту ефективного управління та адаптації до змін. Він підкреслював, що підприємництво – це не професія, не природжений талант, а, насамперед, «практика», яка ґрунтується на здатності людини розпізнавати зміни у навколишньому середовищі, трактувати їх як можливості, і системно впроваджувати рішення з високим рівнем результативності.

У концепції П. Друкера [28] важливою є ідея про універсальність підприємництва, що виходить за межі бізнесу. Дослідник вважає, що підприємницьке мислення є актуальним не лише для приватного підприємництва, але й для державного управління, сфери освіти, охорони здоров'я, неприбуткових організацій, що актуалізує потребу формування підприємницької компетентності в освітян, соціальних працівників, управлінців тощо. Підприємництво в розумінні П. Друкера – це соціальна технологія для підвищення ефективності в будь-якій сфері людської діяльності.

Таким чином, можна стверджувати, що Й. Шумпетер [27] і П. Друкер [28] представляють дві стратегічно важливі лінії в осмисленні підприємництва: Й. Шумпетер – підкреслює інноваційну сутність підприємництва, його трансформаційний потенціал і вплив на макроекономічні зміни; П. Друкер – наголошує на соціально-практичному вимірі, підкреслюючи адаптивність, ефективність і застосовність підприємницького підходу у різних професійних і суспільних контекстах.

Обидві концепції є взаємодоповнюючими і надзвичайно актуальними у світлі реформування освітньої системи України, орієнтованої на підготовку компетентного, мобільного, ініціативного вчителя, здатного не лише викладати навчальні предмети, але й інтегрувати підприємницький підхід у методику навчання, заохочуючи учнів до пошуку рішень, ініціативи, самостійності та відповідальності.

У цьому контексті підприємництво як педагогічна категорія дедалі частіше трактується не як вузько-економічна діяльність, а як комплекс особистісних характеристик, що дозволяють ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. У педагогічній науці підприємництво все частіше визначається як здатність бачити проблеми як виклики і можливості, самостійно ініціювати зміни в освітньому середовищі, генерувати ідеї,

продувати новий зміст, раціонально організовувати власну та командну діяльність, оцінювати ризики й приймати відповідальні рішення.

Особливої ваги це набуває в умовах реалізації концепції Нової української школи, де вчитель не лише носій знань, а й агент змін, модератор освітнього процесу, який відповідно до Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024 р.) сприяє «становленню вільної особистості здобувача освіти, підтримці його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі» [22], допомагає учням розвивати власні підприємницькі здібності, формує у них життєві компетентності та критичне мислення.

Таким чином, дослідження понять «компетентність» і «підприємництво» дозволяє чітко і глибоко сформулювати рамки категорії «підприємницька компетентність». Це поняття відображає синтез когнітивних, операційних, мотиваційних та етичних компонентів, необхідних для ефективної підприємницької поведінки, здатності діяти у змінному середовищі, приймати самостійні рішення, ініціювати проєкти й відповідально ставитися до їх реалізації. Водночас, підприємницька компетентність у педагогічному вимірі – це ще й здатність формувати подібні якості у здобувачів початкової освіти, створюючи умови для їх активного саморозвитку, громадянської залученості та соціальної мобільності.

Один із перших дослідників, який історично започаткував теоретичне осмислення підприємництва як соціально-економічного феномену, є французький економіст і банкір ірландського походження Р. Кантільон [29]. Його праця «Есе про природу торгівлі взагалі», написана приблизно у 1730 роках, але опублікована посмертно в 1755 році, вважається однією з найперших спроб системного аналізу економічних процесів з точки зору ролі окремого суб'єкта – підприємця. Саме Р. Кантільону [29] належить концептуальне визначення підприємця як особи, яка діє в умовах

невизначеності, приймає на себе ризики та бере участь в економічному процесі не як гарантований отримувач прибутку, а як суб'єкт, що несе повну відповідальність за власні рішення і дії.

На відміну від класичних економістів того періоду, які акцентували увагу переважно на факторах виробництва (праця, земля, капітал), Р. Кантільон [29] вивів на перший план людський чинник, підкреслюючи, що саме підприємець виступає центральною фігурою ринкових процесів. Підприємця він розглядав як посередника між виробником і споживачем, людину, яка передбачає коливання ринку, приймає рішення в умовах ризику, організовує логістику, координує економічні зв'язки та несе повну відповідальність за можливі втрати або прибутки. Таким чином, Р. Кантільон започаткував розуміння підприємця не як виконавця, а як стратегічного агента економічного середовища, здатного формувати нову економічну реальність.

У подальшому економічна наука суттєво розширила бачення підприємця, приписуючи йому такі риси, як інновативність, лідерство, ініціативність, здатність адаптуватися до змін, бачити перспективи там, де інші бачать лише труднощі. Його все частіше стали розглядати як носія змін, генератора ідей, організатора нових виробничих форматів, людини, що ефективно поєднує ресурси – матеріальні, інтелектуальні, інформаційні – для досягнення конкретних цілей. Цей підхід ліг в основу формування сучасного розуміння підприємницької компетентності.

На сучасному етапі розвитку науки і практики термін «підприємницька компетентність» набув статусу ключової компетентності, яка розглядається не лише в економічному, але й у соціальному, педагогічному, культурному та управлінському контекстах. Визначення цього поняття суттєво варіюється в залежності від галузі знань, однак у всіх випадках йдеться про комплексну інтегровану здатність особистості ефективно функціонувати в динамічному

середовищі, ініціювати зміни, виявляти ініціативу, приймати відповідальність та впливати на соціальні й економічні процеси.

Так, дослідниця Ю. Білова [1] визначає підприємницьку компетентність як інтегральну психологічну якість, що проявляється у внутрішній мотивації до самореалізації, творчого пошуку, реалізації ідей, подолання труднощів та вирішення проблем у повсякденному, професійному і суспільному житті. Важливо зазначити, що в її трактуванні підприємницька компетентність не обмежується економічною складовою, а набуває особистісно-психологічного виміру, що дозволяє застосовувати цей термін у педагогіці, соціології, психології та менеджменті.

Іншу концептуалізацію цього поняття пропонує Л. Мартинова [12]. Вона підкреслює, що підприємницька компетентність – це не лише здатність до реалізації підприємницької діяльності, а насамперед набір стійких особистісних характеристик, серед яких ключовими є ініціативність, організаційні здібності, здатність до стратегічного мислення, відповідальність, мобільність і вміння приймати зважені рішення в умовах невизначеності. Таким чином, акцент зміщується на системний, проєктний, операційно-мотиваційний характер цієї компетентності, що робить її універсальним ресурсом для розвитку особистості в різних сферах діяльності.

На європейському рівні значний внесок у визначення підприємницької компетентності зроблено в рамках ініціативи Європейської комісії – створення рамки EntreComp (Entrepreneurship Competence Framework) [30], яка офіційно закріпила підприємницьку компетентність як одну з восьми ключових для успішної життєдіяльності особистості в умовах сучасного суспільства. У документі [30] ця компетентність трактується як здатність перетворювати ідеї в цінності, що мають соціальне, культурне або економічне значення, і яка базується на таких складових, як креативність, ініціативність, здатність до командної роботи, критичне мислення, прийняття рішень в умовах ризику, відповідальність і цілеспрямованість.

Особливістю підходу EntreComp є міждисциплінарна структура підприємницької компетентності, яка включає три великі сфери: ідеї та можливості, ресурси, дії. У межах кожної з них окреслено по п'ять детальних компонентів, що робить цю рамку зручною для впровадження в освітній процес. Це дозволяє не лише формувати підприємницьку компетентність у вчителів, а й об'єктивно оцінювати її рівень і динаміку реалізації процесу.

Узагальнюючи зазначене, можна зробити висновок, що сучасне розуміння підприємницької компетентності вийшло далеко за межі бізнес-діяльності. Підприємницька компетентність все частіше розглядається як універсальний особистісний ресурс, який дозволяє бути адаптивним, гнучким, творчим, відповідальним та ефективним в умовах соціально-економічної нестабільності. Зазначена компетентність набуває особливого значення і в професійній діяльності учителя початкових класів, який має не лише сформувати підприємницьку компетентність стосовно себе, а й бути здатним формувати її у своїх учнів, розвиваючи їхню ініціативність, проєктне мислення, самостійність, здатність до рефлексії та лідерство в команді.

Компетентності визначаються як комбінація знань, умінь та ставлень, де:

- знання складається з фактів і цифр, концепцій, ідей та теорій, які вже встановлені та підтримують розуміння певної сфери або предмета;
- уміння визначаються як здатність та спроможність виконувати процеси та використовувати наявні знання для досягнення результатів;
- ставлення описують диспозиції сприйняття і налаштованості щодо ідей, людини або ситуації й спонукають до відповідних реакцій або дій.

Підприємництво як компетентність займає центральне місце серед ключових умінь сучасної особистості, яка прагне бути конкурентоспроможною, гнучкою та соціально відповідальною у швидкозмінному світі. У найзагальнішому розумінні, підприємницька компетентність трактується [31] як здатність особистості ініціювати, розробляти та реалізовувати ідеї, що мають певну соціальну, культурну або економічну цінність. Це означає, що особа, яка володіє цією компетентністю, може не тільки формулювати креативні ідеї, а й ефективно втілювати їх у життя, долаючи при цьому зовнішні та внутрішні перешкоди, адаптуючись до нових умов та невизначеності.

Підприємницька компетентність включає здатність планувати й керувати проектами, які мають цінність – не лише з точки зору економіки, а й у соціальному чи культурному аспектах, оскільки реалізується охоплення здатності до стратегічного мислення, розуміння економічних механізмів, орієнтацію в ринкових умовах, а також готовність до прийняття рішень в умовах невизначеності. Не менш важливою є [31]: здатність працювати в умовах ризику, коли необхідно прогнозувати можливі наслідки, оцінювати потенційні втрати і вигоди, а також приймати на себе відповідальність за ухвалені рішення.

Ключовими елементами підприємницької компетентності є вміння вести переговори, досягати компромісів, аргументовано відстоювати власну позицію та взаємодіяти з різними соціальними групами. Це також передбачає здатність до самоорганізації, ефективного управління часом, постановки реалістичних цілей та аналізу результатів власної діяльності з метою її вдосконалення. Підприємницьке ставлення включає такі особистісні якості, як [30]: ініціативність, сміливість, рішучість, наполегливість, внутрішня мотивація до досягнення результатів, а також емпатія та відповідальність за етичність власних дій. Таким чином, підприємництво постає не лише як

економічна діяльність, а як світогляд і стиль мислення особистості, зорієнтованої на активне перетворення дійсності.

У контексті формування ключових компетентностей в освіті важливо також розкрити сутність поняття «компетентність» загалом. У європейській педагогічній традиції компетентність трактується як динамічне поєднання знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень і готовності діяти у визначеному контексті. Згідно з підходами, запропонованими у європейських освітніх документах [32], компетентність – це не статичний набір знань, а здатність до їхнього практичного застосування в реальному житті, що зумовлює її динамічну, процесуальну природу.

Компетентність передбачає не лише знання певної інформації, а й здатність критично її осмислювати, оцінювати релевантність і застосовувати у змінних обставинах. Такий підхід акцентує на самореалізації особистості, її готовності до активного громадянства, участі в соціально значущій діяльності, зокрема й у професійному контексті. У свою чергу, О. Овчарук [20] звертає увагу на те, що компетентність формується не виключно внаслідок освітнього процесу, а в результаті комплексної взаємодії освіти з практичним життєвим і професійним досвідом особистості. Саме через особистісну активність, рефлексію власних дій, участь у проєктній, командній, інноваційній діяльності людина поступово формує ті компоненти компетентності, які забезпечують її здатність ефективно діяти в різних сферах життя.

Таким чином, підприємницька компетентність у широкому розумінні постає як інтегративна характеристика особистості, що об'єднує когнітивний, емоційно-вольовий та діяльнісний компоненти. Вона є основою для розвитку підприємницької культури в суспільстві, сприяє інноваційності мислення, економічній самостійності та соціальній відповідальності громадян. Особливо актуально це поняття звучить у контексті професійної педагогічної діяльності в цілому та стосовно вчителів початкових класів зокрема, адже

саме вчитель має не лише володіти цією компетентністю, а й бути здатним формувати її в учнів початкової школи, закладаючи основи підприємницького мислення ще з дитинства.

Важливо надати визначення ключових термінів, що застосовуються у контексті нашого дослідження (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Основні поняття дослідження та їх визначення
(систематизовано нами)**

Термін	Визначення терміну	Автор / джерело
Компетентність	Динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей	[8]
Компетентність	Інтегрована якість особистості, здатність продуктивно виконувати діяльність у соціально значущих сферах	[13]
Компетентність	Володіння знаннями, що дають змогу судити про що-небудь	[11]
Підприємництво	Господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами на власний ризик з метою прибутку	[5]
Підприємницька компетентність	Інтегральна психологічна якість, що виявляється в здатності до творчого пошуку, реалізації ідей та вирішення проблем	[1]
Підприємницька компетентність	Здатність особистості ініціювати, планувати, організовувати та реалізовувати підприємницьку діяльність	[12]

Аналіз термінологічного апарату, представлений у таблиці 1.1, свідчить про різноманіття наукових підходів до розуміння базових понять дослідження. Поняття «компетентність» трактується як комплексна характеристика особистості, що охоплює сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, установок і здатність до ефективної діяльності в конкретній галузі. У різних джерелах акценти можуть варіюватися – від структурного наповнення до функціонального призначення компетентності, проте спільною є ідея її інтегрованості та спрямованості на продуктивну реалізацію в соціально значущих умовах.

Підприємництво, у свою чергу, виходить за межі традиційного економічного трактування і постає як здатність особистості виявляти ініціативу, мислити стратегічно, приймати зважені рішення в умовах невизначеності, організовувати процеси й орієнтуватися на результат. Ця якість дедалі частіше позиціонується як ключова у різних сферах суспільного життя, включно з освітньою, де потреба в гнучких, автономних, відповідальних суб'єктах зростає.

Поняття «підприємницька компетентність» у сучасному науковому дискурсі трактується як інтегральне утворення, що поєднує когнітивні, мотиваційні, емоційно-вольові та поведінкові компоненти. Йдеться про здатність особистості генерувати нові ідеї, ініціювати зміни, приймати рішення, ефективно планувати та реалізовувати діяльність, пов'язану з досягненням ціннісних результатів у різних умовах. У структуру підприємницької компетентності, крім зазначених умінь і навичок, входять також креативність, критичне мислення, стресостійкість, соціальна відповідальність і здатність до саморефлексії.

Таким чином, окреслення ключових понять дослідження дозволяє сформувати теоретичне підґрунтя для подальшого вивчення процесу формування підприємницької компетентності. У наступному підрозділі буде здійснено аналіз наукових праць, присвячених особливостям цього процесу,

що дасть змогу визначити основні тенденції, підходи та потенційні напрями формування підприємницької компетентності в учителів початкової школи.

1.2. Процес формування підприємницької компетентності: наукові доробки

Проблематика формування підприємницької компетентності в освітньому просторі перебуває у фокусі сучасних досліджень, що обумовлено запитом суспільства на всебічно розвинену особистість, здатну мислити критично, ухвалювати рішення, ініціювати інновації та нести відповідальність за результат своєї діяльності. Формування таких якостей стає особливо важливим під час здійснення педагогічної діяльності учителями початкових класів, з огляду на те, що, зазначене має вплив на формування нового покоління з підприємницьким типом мислення.

Дослідження сутності підприємницької компетентності у педагогічному контексті знаходить відображення у численних наукових працях, зокрема у працях Т. Гільберг та С. Тарнавської [14], які розглядають це поняття як складне інтегративне утворення. Науковці підкреслюють, що підприємницька компетентність не обмежується лише знанням основ економіки чи ведення бізнесу. Вона охоплює цілісну систему елементів, до якої входять знання, уміння, навички, ціннісні орієнтири, особисті установки та досвід інноваційної діяльності. Особлива увага приділяється розвитку вміння бачити можливості у довкіллі, здатності до самостійного прийняття рішень, реалізації задумів та ініціювання змін у професійному середовищі. Таким чином, підприємницька компетентність у розумінні цих дослідниць є не лише функціональним інструментом для практичної діяльності, але й виразом внутрішньої активної позиції особистості, здатної до стратегічного бачення й дій в умовах невизначеності та змін.

М. Рудь [22] розширює понятійне поле дослідження, акцентуючи увагу на здатності індивіда не просто володіти підприємницькими знаннями, а й

ефективно трансформувати ідеї у практичну діяльність, що має суспільну або економічну цінність. На думку дослідниці, підприємницька компетентність передбачає наявність мотивації до самореалізації, гнучкого мислення, здатності до ініціативності та відповідального управління ресурсами. Зазначене тлумачення є надзвичайно важливим для педагогічної сфери, оскільки сучасний освітній процес потребує фахівців, здатних не тільки до відтворення знань, а й до створення нового освітнього досвіду, впровадження нових підходів і технологій навчання. Отже, підприємницька компетентність трактується як інструмент реалізації особистісного потенціалу педагога у професійному й соціальному просторі.

У дослідженнях Г. Назаренко та В. Узунова [17] підприємницька компетентність подається у взаємозв'язку з іншими ключовими якостями особистості, серед яких: фінансова грамотність, креативність, ініціативність, здатність до стратегічного планування та аналітичного мислення. Автори зазначають, що сучасний світ, який характеризується високим рівнем динаміки, глобалізаційними викликами та інформаційною насиченістю, що вимагає від сучасної людини в цілому і від учителя початкових класів зокрема, вміння швидко адаптуватися, шукати ефективні рішення, бути економічно та соціально активним. Підприємницька компетентність у цьому контексті постає як наскрізна складова особистісного розвитку, що забезпечує життєву ефективність, зокрема й у професійній сфері. У педагогіці ця компетентність дозволяє створювати навчальне середовище, спрямоване на активізацію учнів, розвиток у них лідерства, самостійності та критичного мислення.

О. Пометун [21] наголошує, що сучасний учитель має бути не лише джерелом знань, але й агентом змін, що передбачає наявність компетентностей, які дозволяють ініціювати позитивні зрушення в освітньому процесі, адаптуватися до нових освітніх реалій та брати участь у соціальних трансформаціях. З точки зору вченої, підприємницька

компетентність стає складовою професійної ідентичності учителя, оскільки вказує на здатність діяти самостійно, приймати відповідальні рішення, організовувати діяльність, взаємодіяти з різними стейкхолдерами освітнього середовища. Такий підхід відповідає сучасним викликам педагогіки, де вчитель є постає рушієм розвитку учнів, координатором освітніх процесів та провідником інновацій. Відтак, формування підприємницької компетентності у вчителів початкових класів може розглядатися як необхідна умова успішного функціонування сучасної освіти.

Особливу увагу в сучасному науковому дискурсі привертає європейський вимір формування підприємницької компетентності як одного із ключових аспектів розвитку особистості в контексті освіти. Це пов'язано з тим, що Європейський Союз, орієнтуючись на виклики глобалізації, динамічні зміни на ринку праці та на потреби у формуванні конкурентоспроможних громадян, здійснює системний підхід до впровадження компетентнісної парадигми в освітні системи держав-членів ЄС.

Зокрема, у 2018 році Рада Європейського Союзу ухвалила Рекомендацію щодо ключових компетентностей для навчання протягом життя [33], яка стала важливою віхою в європейській освітній політиці. У цьому документі визначено вісім ключових компетентностей, необхідних кожній людині для повноцінної особистісної реалізації, ефективної інтеграції в суспільство та успішної адаптації до постійних змін у світі праці й соціальному житті.

Однією з цих компетентностей є підприємливість (entrepreneurship), яку трактують як здатність особистості діяти відповідно до власних ідей і можливостей, спрямовуючи їх на створення цінностей не лише для себе, а й для інших. Вона поєднує у собі широкий спектр умінь і характеристик, серед яких ініціативність, мотивація до інноваційної діяльності, ризикованість,

уміння планувати, приймати рішення, працювати в команді, а також відповідальність за власні дії.

У рекомендації [33] наголошується, що підприємливість – це не виключно про створення власного бізнесу, а радше про здатність бути активним, креативним і проактивним членом суспільства, який готовий брати на себе відповідальність, використовувати ресурси ефективно та генерувати нові ідеї в різних сферах життя. Ця компетентність підтримує особистісний розвиток і громадянську участь, формує уміння, що допомагають адаптуватися до змін і долати виклики сучасного світу.

Ілюстрацією цієї концепції є модель ключових компетентностей, подана у Рекомендації Ради ЄС, що відображена на рисунку 1.1.

Рамковою програмою оновлено перелік і назви ключових компетентностей, визначених Європейським Союзом, порівняно з попередньою редакцією.

Було (2006)	Стало (2018)
1. Спілкування рідною мовою (Communication in the mother tongue)	1. Грамотність (Literacy competence)
2. Спілкування іноземними мовами (Communication in foreign languages)	2. Мовна компетентність (Languages competence)
3. Математична компетентність та основні компетентності у природничих і точних науках (Mathematical competence and basic competences in science and technology)	3. Математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії (Mathematical competence and competence in science, technology and engineering)
4. Цифрова компетентність (Digital competence)	4. Цифрова компетентність (Digital competence)
5. Навчання вчитись (Learning to learn)	5. Особиста, соціальна та навчальна компетентність (Personal, social and learning competence)
6. Соціальна і громадянська компетентність (Social and civic competences)	6. Громадянська компетентність (Civic competence)
7. Почуття ініціативності та взаємодії (Sense of initiative and entrepreneurship)	7. Підприємницька компетентність (Entrepreneurship competence)
8. Культурна впевненість і самовираження (Cultural awareness and expression)	8. Компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence)

Рис. 1.1. Порівняльна таблиця назв ключових компетентностей, визначених Європейським Союзом

Модель ключових компетентностей (рис. 1.1) демонструє взаємозв'язок підприємливості з іншими компетентностями – цифровою грамотністю,

соціальними навичками, критичним мисленням, що підкреслює її комплексний характер та міждисциплінарність. Зокрема, підприємливість виступає своєрідним «містком», який поєднує креативність та відповідальність, ініціативність і здатність до співпраці.

Для педагогічної практики це означає, що формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів слід розглядати не як додаткове інтелектуальне надбання, а як цілісний процес, який готує вчителя до активної ролі в умовах освітніх змін. Учитель початкових класів зі сформованим підприємницьким мисленням, здатний не лише трансформувати освітній процес, а й формувати в здобувачів початкової освіти важливі складові підприємницької компетентності – самостійність, відповідальність, уміння планувати й діяти в умовах невизначеності.

Водночас європейський підхід до формування підприємницької компетентності передбачає інтеграцію відповідних методик і технологій у різні освітні рівні та дисципліни. Це стимулює розвиток в учителів системного мислення, здатності до проєктної діяльності, рефлексії та самовдосконалення. У підсумку, підприємливість у педагогічному контексті виступає каталізатором інноваційних трансформацій у навчанні і вихованні.

Для більш глибокого розуміння сутності підприємницької компетентності важливо виокремити її основні складові, що формують цілісний комплекс професійних і особистісних характеристик. Ці складові можна розподілити на три взаємопов'язані блоки [33]: знання, навички та психологічні установки. Кожен із них має власне значення та функціональне призначення, проте саме їхня інтеграція забезпечує повноцінне становлення підприємницької компетентності як базової характеристики сучасного фахівця (рис. 1.2).

**Основні знання, навички
та психологічні установки,
пов'язані з цією компетентністю**

Знання

Підприємницька компетентність вимагає знань про те, що існують різноманітні контексти й можливості для втілення ідей у життя в особистій, соціальній та професійній діяльності, а також розуміння того, як саме вони виникають. Необхідно знати й розуміти підходи до планування та управління проектами, тобто враховувати як процеси, так і ресурси. При цьому необхідно розуміти економіку, а також соціально-економічні можливості та виклики, які стоять перед роботодавцем, організацією чи суспільством. Необхідно знати етичні принципи та виклики сталого розвитку й усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони.

Навички

Підприємницькі навички ґрунтуються на креативності і потребують, зокрема, уяви, стратегічного мислення, вміння вирішувати проблеми, критично аналізувати ситуації та конструктивно відібрати творчі процеси й інновації. Важливо вміти працювати як самостійно, так і в команді, мобілізувати ресурси (людські й матеріально-технічні) та підтримувати активність. Це також передбачає вміння ухвалювати фінансові рішення з урахуванням витрат і цінностей. Не менш важливо вміти ефективно спілкуватися та домовлятися з іншими, а також справлятися з невизначеністю, неоднозначністю та ризиком як невід'ємними складовими ухвалення поінформованих рішень.

Установки

Підприємливість характеризується ініціативністю, здатністю діяти, активністю, далекоглядністю, сміливістю й наполегливістю у досягненні цілей. Це також передбачає бажання мотивувати інших та цінувати їхні ідеї, співпереживати іншим і піклуватися про людей та світ, а також брати на себе відповідальність, дотримуючись етичних підходів на всіх етапах цього процесу.

Рис. 1.2. Знання, навички, психологічні установки як складові підприємницької компетентності (узагальнено представлено напрацювання джерела [33])

Знання у межах підприємницької компетентності охоплюють теоретичні засади економіки, менеджменту, правових аспектів підприємницької діяльності, основи фінансової грамотності та інноваційних процесів. Вони створюють фундамент для розуміння закономірностей функціонування бізнесу та соціальних структур, що дозволяє ефективно аналізувати ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

Навички (уміння), як практичний аспект компетентності, включають здатність планувати та організовувати діяльність, вести переговори, управляти ризиками, розв'язувати проблеми, а також ефективно комунікувати і працювати у команді. Вони формуються через активну діяльність, практичні завдання і рефлексію, що сприяє становленню адаптивної і продуктивної поведінки.

Психологічні установки – це мотиваційно-ціннісна складова підприємницької компетентності, що включає ініціативність, відповідальність, наполегливість, творчий підхід, готовність до ризику та інновацій. Саме ці установки визначають внутрішню готовність особистості діяти в умовах невизначеності, долати труднощі та спрямовувати зусилля на досягнення поставлених цілей.

Отже, підприємницька компетентність постає як системна характеристика, у якій знання, навички (уміння) і психологічні установки утворюють єдине ціле, що забезпечує успішну професійну діяльність та особистісний розвиток. Розуміння і цілеспрямоване формування цих складових є ключовим завданням сучасної освіти, особливо під час здійснення професійної педагогічної діяльності в умовах початкової школи, здатних виховувати у дітей підприємницьке мислення і життєву активність.

Підприємницьку компетентність останнім часом усе частіше розглядають [33] у ширшому контексті так званих «навичок XXI століття», які є ключовими для успішної самореалізації особистості в умовах стрімких і постійних змін, що відбуваються в соціально-економічній сфері сучасного суспільства.

Ці навички (уміння) включають не лише традиційні знання чи вміння, а й цілий комплекс якісних характеристик, що забезпечують людині можливість ефективно адаптуватися, діяти творчо, критично осмислювати інформацію, співпрацювати з іншими, а також безперервно навчатися і впроваджувати інновації.

Підприємницька компетентність у цьому широкому розумінні виступає як одна з найважливіших складових цього комплексу, оскільки вона поєднує у собі не лише професійні, а й особистісні якості, що сприяють формуванню активної, відповідальної, ініціативної та соціально орієнтованої особистості.

До переліку таких ключових навичок XXI століття, які необхідні кожній людині для того, щоб успішно інтегруватися у сучасний динамічний

світ, окрім підприємливості, належать також [34]: креативність – як здатність генерувати нові, нестандартні ідеї; критичне мислення – що дозволяє аналізувати, оцінювати і робити виважені висновки; ефективна комунікація – вміння чітко і переконливо висловлювати свої думки, а також слухати і розуміти інших; здатність до співпраці, що є надзвичайно важливою у колективній діяльності; цифрова грамотність – необхідність володіти сучасними інформаційними технологіями; а також гнучкість і адаптивність, які допомагають швидко пристосовуватися до нових технологічних, соціальних і культурних викликів, що постають перед людиною в сучасному світі.

Саме в такому поєднанні підприємницька компетентність перестає бути суто професійним терміном і набуває універсального значення як необхідного надбання особистості, без якого важко уявити успішне здійснення будь-якої професійної діяльності, у тому числі й педагогічної.

Водночас, незважаючи на загальну визнану актуальність і важливість підприємницької компетентності в освітньому процесі, у сучасному науково-педагогічному просторі зберігається досить значний розрив між теоретичними уявленнями та практичними підходами щодо її формування в учителів початкових класів. Це пов'язано з тим, що педагогічна діяльність на початковому рівні освіти має свої особливості, які не завжди враховуються при розробці загальних моделей підприємницької освіти.

Особливості розвитку здобувачів початкової освіти, специфіка освітнього процесу в початковій школі, вимоги до реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання, необхідність сприяння «становленню вільної особистості здобувача освіти, підтримці його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі» [22], що внормовано Професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024 р.) вимагають від учителів початкових класів не лише знань,

умінь а й особливої педагогічної майстерності, а й творчого підходу і гнучкості.

В сучасному просторі існує відчутний дефіцит комплексних досліджень, які системно і всебічно розкривали б механізми формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Особливо відчувається нестача методичних розробок, які б дозволили не лише теоретично обґрунтувати важливість цієї компетентності, а й впровадити її формування на рівні методичних об'єднань вчителів початкових класів, наукових тем закладів загальної середньої освіти. Крім того, бракує ефективних моделей, які б інтегрували підприємницьку компетентність у загальний контекст професійної педагогічної діяльності, поєднуючи при цьому компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи, що є характерними для сучасної освіти.

Також важливо відзначити, що наявні в освітній практиці інструменти оцінювання результативності формувальних заходів у сфері підприємницької компетентності ще не є досконалими. Відсутність чітких критеріїв, показників і методик моніторингу не дозволяє адекватно оцінити ступінь формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Це, у свою чергу, знижує ефективність та результативність саморозвитку вчителів початкових класів, обмежує можливості формування готовності їхньої готовності до ефективної професійної педагогічної діяльності в умовах сучасних суспільних викликів.

Ураховуючи це, було здійснено систематизацію та узагальнення ключових ідей із наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, які досліджують поняття підприємницької компетентності та її складові, а також розкривають роль учителя початкових класів як носія підприємницької культури і агента змін в освітньому середовищі (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Важлива інформація для розкриття теми дослідження

Зміст інформації	Джерело інформації
Підприємницька компетентність – це здатність перетворювати ідеї на дії та створювати інноваційні продукти або послуги	[14]
Підприємливість включає креативність, відповідальність, ініціативність, планування, лідерство	[22], [17]
Учитель початкових класів має бути носієм підприємницької культури та агентом змін	[21], [2]
Компетентнісний підхід як методологічна основа нової української школи	[33]

Після здійсненого нами узагальнення наукових напрацювань вчених можемо стверджувати, що формування підприємницької компетентності є комплексним процесом, який включає як розвиток теоретичної обізнаності, так і формування відповідних умінь та мотиваційно-ціннісних установок. Особливо важливо, що підприємницька компетентність учителів початкових класів варто розглядати як необхідну умову формування підприємливості у здобувачів початкової освіти, сприяння їхньому успішному особистісному, соціальному та професійному становленню в майбутньому.

Важливо навести узагальнене формулювання, що інтегрує в собі ключові характеристики, підкреслюючи багатогранність і практичну спрямованість підприємницької компетентності у педагогічному контексті (табл. 1.3).

Проведений аналіз і систематизація визначень засвідчують, що підприємницька компетентність у педагогічному контексті є багатогранним феноменом, що включає не тільки знання й уміння, але й відповідні ціннісні орієнтації та особистісні якості. Особливу значущість має здатність учителя

початкових класів бути ініціатором змін, впроваджувати інноваційні підходи у навчанні, відповідально управляти освітніми процесами, що, у свою чергу, формує передумови для успішної адаптації учнів до сучасних соціально-економічних реалій.

Таблиця 1.3

Поняття підприємницької компетентності вчителя початкових класів

Зміст поняття	Джерело інформації
Сукупність знань, умінь, навичок і ставлень, що дозволяють вчителю початкових класів ініціювати освітні проекти, впроваджувати інновації, працювати в команді, планувати, керувати та нести відповідальність за реалізацію власних ідей у соціальному й професійному середовищі.	[2]
Підприємницька компетентність як інтегративна якість, що забезпечує здатність до творчого мислення, адаптивності, інноваційної діяльності та лідерства в освітньому процесі.	[10]
Комплексна система навичок, умінь і установок, яка сприяє формуванню ініціативності, відповідальності та ефективної комунікації у професійній діяльності вчителя.	[3]

Тому підприємницька компетентність вчителя початкових класів не лише розширює традиційний професійний його портрет, а й визначає новий рівень його готовності до інноваційного, творчого та відповідального здійснення професійної діяльності. Цей процес є важливим етапом модернізації як педагогічної освіти в цілому, так і процесів особистісно-професійного вивіщення вчителів початкових класів відповідно до сучасних реалій, викликів та тенденцій.

Отже, узагальнення наукових підходів до реалізації процесу формування підприємницької компетентності свідчить про багатогранність і комплексність процесу, що включає інші процеси, зокрема процес набуття знання, процеси формування умінь та мотиваційно-ціннісних установок. Особливо важливо враховувати специфіку педагогічної діяльності, в контексті якої підприємницька компетентність набуває нових граней на основі поєднання в собі інноваційності, здатності до проєктної діяльності, вияву лідерських якостей та відповідальності.

Слід додати, що окрему увагу в сучасних дослідженнях вчені приділяють уточненню і конкретизації формування підприємницької компетентності саме у контексті педагогічна практика, що у свою чергу, вимагає більш чіткого розуміння процесу формування підприємницької компетентності, який оптимально адаптований до специфіки професійної діяльності в початковій школі.

Учені намагаються виділити базові ознаки, структурні компоненти і операційний зміст цього поняття, враховуючи, з одного боку, вимоги нової філософії освіти, а, з іншого —, забезпечуючи орієнтованість на організацію освітнього процесу з урахування компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів в результаті формування особистісних якостей учителя початкових класів як агента змін. Визначення підприємницької компетентності вчителя початкових класів акцентує увагу на здатності ініціювати освітні проєкти, впроваджувати інновації в освітній процес, ефективно працювати у команді, планувати і керувати діяльністю, а також нести відповідальність за результати реалізації власних ідей у соціальному та професійному середовищі. У цьому контексті підприємницька компетентність виступає ключовим елементом професійного вивіщення учителя початкових класів, здатного ефективно діяти в умовах динамічного розвитку суспільства і бути агентом позитивних змін в освітньому просторі.

З урахуванням зазначеного вище, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на виявленні інноваційного педагогічного інструментарію, який би слугував ефективному формуванню підприємницької компетентності в учителів початкових класів.

1.3. Практика формування підприємницької компетентності: вітчизняний та зарубіжний досвід

Формування підприємницької компетентності у системі освіти є одним із ключових завдань, що відповідає на виклики сучасного суспільства та стрімкі зміни в усіх без винятку сферах діяльності сучасної людини, у тому числі й у сфері освіти.

Зростаюча складність ринку праці, глобалізація, цифровізація та постійна інноваційна трансформація вимагають від працюючих учителів постійної самоосвітньої діяльності з метою ефективного здійснення професійної діяльності в мінливих умов суспільної та педагогічної реальностей.

В Україні процес формування підприємницької компетентності у закладах освіти наразі перебуває на стадії активного розвитку, проте він характеризується певними викликами. Зокрема, науковці, такі як І. Коваль і Л. Сидоренко [10], відзначають, що відсутність єдиної концептуальної бази і методичного забезпечення призводить до фрагментарного формування підприємницьких компетентностей як на тому чи іншому рівні здобуття освіти, так і під час здійснення професійної педагогічної діяльності. Відповідно до напрацювань учених [10], часто оволодіння теоретичними знаннями не супроводжується практичними кейсами чи проектною діяльністю, що обмежує розвиток підприємницьких компетентностей. За їхніми спостереженнями, більшість закладів освіти не мають чітко розроблених моделей формування підприємницької компетентності, що значно знижує ефективність формування цих компетентностей.

Особливо важливою складовою успішного формування підприємницької компетентності є мотивація вчителів, її відсутність призводить до формування поверхневих знань без набуття відповідних умінь. Тому вітчизняні фахівці наголошують на необхідності системного використання інтерактивних методів навчання, які стимулюють творче мислення та підприємницьке ставлення до професійної діяльності.

Крім того, сьогоdnішній освітній ландшафт вимагає системного і продуманого підходу до створення сприятливих умов для практичної реалізації підприємницьких компетентностей учителів. У цьому контексті особливої уваги заслуговують сучасні інноваційні освітні технології, які не лише моделюють реальні професійні ситуації, а й стимулюють творче мислення, критичний аналіз і здатність до прийняття зважених рішень в умовах невизначеності та ризику.

Відповідно до напрацювань вчених [10] проєктне навчання є потужним інструментом, що дозволяє учителям самостійно конструювати та реалізовувати самоосвітню діяльність, освітні й соціальні ініціативи, тим самим засвоюючи знання та набуваючи вміння, які є ключовими для здійснення підприємницької діяльності у сфері освіти. Йдеться про те, що здійснення підприємницької діяльності у сфері освіти включає у себе не лише планування й організацію ресурсів, а й постійний моніторинг, аналіз результатів, адаптацію дидактичного інструментарію (підходів, форм, методів, засобів тощо) до змін в освітньому середовищі та освітньому просторі.

Кейс-методи, які базуються на розборі конкретних професійних ситуацій, сприяють формуванню в учителів здатності до системного мислення, швидко орієнтування у складних ситуаціях, знаходження нестандартних рішень та прийняття на себе відповідальності за їх прийняття.

Бізнес-симуляції розглядаються вченими як інтерактивні моделі підприємницьких процесів, залучення до яких дає можливість відпрацювати

управлінські, комунікативні та фінансові знання й уміння у безпечному навчальному середовищі, розвиваючи при цьому стратегічне бачення та командну взаємодію.

Особливе місце посідають хакатони – інтенсивні творчі сесії, під час яких учителі в умовах обмеженого часу генерують ідеї, прототипують продукти чи послуги, що стимулює їхню ініціативність, вміння працювати в стресових умовах та швидко адаптуватися до нових викликів.

Не менш важливою є організація ефективної взаємодії закладів освіти з бізнес-структурами, громадськими організаціями, інноваційними центрами та соціальними інститутами. Такі партнерські зв'язки створюють платформу для проходження стажувань, участі у стартапах і соціальних проєктах, що є важливим чинником інтеграції теоретичних знань із реальним досвідом [3]. Взаємодія закладів освіти з бізнес-структурами, громадськими організаціями, інноваційними центрами та соціальними інститутами надає можливість занурення в підприємницьке середовище, сприяє формуванню соціальних та професійних зв'язків, мотивує до подальшого саморозвитку і самовдосконалення засобом самоосвітньої діяльності.

Важливо підкреслити, що організація ефективної взаємодії закладів освіти з бізнес-структурами, громадськими організаціями, інноваційними центрами та соціальними інститутами сприяє не лише формуванню підприємницьких компетентностей, а й формуванню відповідального ставлення до суспільства, розвитку громадянської позиції та етичних цінностей, які є невід'ємною частиною сучасної професійної діяльності, створюють підґрунтя для формування компетентних, ініціативних і соціально відповідальних фахівців, які здатні ефективно діяти в умовах високої динамічності сучасного світу.

У зарубіжній практиці формування підприємницької компетентності характеризується системний, комплексний та інноваційний характером процесу. Особливо це стосується освітніх систем країн Європейського Союзу

та Сполучених Штатів Америки, де питання формування підприємницької компетентності розглядається як один із пріоритетних напрямів освітньої політики. З метою формування підприємницької компетентності широко впроваджуються модульні програми, що передбачають поетапне опанування теоретичними знаннями, набуття практичних умінь, спрямованих на формування цілісної системи підприємницьких компетентностей. Важливим інструментом у цьому процесі є бізнес-симуляції, які дають вчителям можливість відпрацьовувати здатності до управління проєктами, прийняття рішень у складних та динамічних ситуаціях, а також здатності до критичного мислення та командну взаємодію.

Одним із ключових елементів зарубіжної практики є наявність бізнес-інкубаторів та акселераторів стартапів, які часто функціонують безпосередньо на базі закладів освіти. Вони створюють сприятливе середовище для реалізації ініціатив здобувачів освіти, надання менторської допомоги, організації навчальних семінарів, надання ресурсів для запуску і розвитку бізнесу. Такий підхід забезпечує не лише набуття практичних умінь, а й формує у здобувачів освіти підприємницьке мислення, здатність до інноваційної діяльності та відповідальність за результати власної праці [35].

Важливо також зазначити, що у своїх офіційних рекомендаціях Європейська Комісія [9] підкреслює необхідність інтеграції підприємницької компетентності як однієї з ключових компетентностей, що мають забезпечувати гнучкість, адаптивність та стресостійкість під час здійснення професійної діяльності в умовах стрімких змін у сучасному світі. Відповідно до цих рекомендацій, заклади освіти мають створювати умови для розвитку творчості, ініціативності, уміння працювати в команді, а також для формування здатності аналізувати ризики і приймати зважені рішення в процесі здійснення професійної діяльності.

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то стартап-програми, бізнес-інкубатори, тематичні хакатони і конкурси бізнес-ідей створюють

умови для реалізації власних підприємницьких ідей на практиці. Участь у стимулює розвиток не лише професійних умінь, але й формує лідерські якості, підприємницьке мислення, відповідальність та готовність до прийняття ризиків [36] (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Основні форми та інструменти формування
підприємницької компетентності: зарубіжний досвід**
(складно з використанням джерела [36])

Форми/Інструменти	Опис	Приклади застосування
Модульні програми	Поетапне вивчення теоретичних і практичних аспектів підприємництва	Курс «Підприємництво та інновації» у ЄС, який опрацьовується в групах, а самоосвітній діяльності
Бізнес-симуляції	Відпрацювання управлінських навичок у змодельованих бізнес-ситуаціях	Симуляції створення стартапу
Бізнес-інкубатори та акселератори	Платформи підтримки стартапів із менторським супроводом і ресурсною базою	Університетські інкубатори стартапів у США
Стартап-програми	Програми підтримки бізнес-ідей із можливістю їх реалізації	Програми в Массачусетському технологічному інституті (MIT)
Хакатони та конкурси бізнес-ідей	Інтенсивні заходи для генерації та тестування інноваційних бізнес-концепцій	Хакатони, організовані університетами США
Співпраця з бізнесом	Партнерство з	Практика у компаніях,

Форми/Інструменти	Опис	Приклади застосування
та інституціями	комерційними та громадськими організаціями для практичної реалізації	спільні проєкти

Зазначений у таблиці 1.4 перелік форм і методів сприяння формуванню підприємницької компетентності, може використовуватися й для формування окремо взятих компонентів підприємницької компетентності, скажімо для тематичного розвитку чи поглиблення знань, формуванн ціннісних орієнтирів, необхідних для ефективної підприємницької діяльності у сучасних умовах. Варто відзначити, що активна взаємодія з бізнес-середовищем дозволяє набути реальний досвід, який є незамінним для формування підприємницької компетентності як цілісного утворення, або окремих її складників, які стосуються комунікації, лідерства, здатність до адаптації та відчуття інновацій..

У країнах Східної Азії, зокрема в Японії та Південній Кореї, формування підприємницьких компетентностей є одним із пріоритетних напрямів модернізації системи освіти в умовах стрімкої цифрової трансформації. Ці країни приділяють особливу увагу розвитку цифрової грамотності, креативності та інноваційності фахівців, визнаючи їх як ключові складові підприємницького потенціалу, необхідного для успішної діяльності в глобалізованій та високотехнологічній економіці [37]. Навчання фахівців організовується з використанням інтерактивних платформ, дистанційних курсів, мобільних додатків і елементів гейміфікації, передбачає їх вмотивованість, що, у свою чергу, суттєво підвищує ефективність засвоєння теоретичних знань, оволодіння практичними вміннями та розвитку підприємницького мислення.

В Японії та Південної Кореї формуванню підприємницької компетентності приділяється першочергова увага. Процес реалізується через створення сприятливого середовища для експериментування та розвитку стартап-ініціатив. Використання хакатонів, бізнес-симуляцій та проєктної діяльності у форматі колаборативного навчання сприяє розвитку вміння працювати в команді, креативно підходити до вирішення проблем, а також формує відповідальність за прийняті рішення. Завдяки цим практикам фахівці отримують можливість розвивати лідерські якості та навички ефективної комунікації, що є важливими елементами підприємницької компетентності в сучасному світі.

Порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду свідчить, що Україна активно імплементує провідні світові практики формування підприємницької компетентності. Водночас існують значні виклики, пов'язані з недостатнім ресурсним забезпеченням, відсутністю єдиної системи методичного супроводу та нестачею матеріалів для самоосвітньої діяльності в умовах здійснення професійної діяльності. Важливою проблемою також є недостатній рівень розвитку партнерських зв'язків із бізнесом і громадськими організаціями, що обмежує можливості фахівців отримувати практичний досвід у реальних умовах підприємницької діяльності [10; 3].

Для ефективного подолання існуючих проблем у формуванні підприємницької компетентності в учителів початкових класів необхідний комплексний та системний підхід. Вчителі мають оволодіти не тільки глибокими фаховими знаннями, а й високорозвиненими педагогічними технологіями [35].

Окрему увагу слід приділити активізації міжсекторної співпраці між закладами освіти та підприємницькими структурами, науково-дослідними установами, громадськими організаціями. Така інтеграція створює сприятливий соціокультурний та професійний контекст, у якому учителі

початкових класів мають можливість не лише отримувати теоретичні знання, але й брати безпосередню участь у реальних підприємницьких проєктах, стартапах, соціальних ініціативах та інноваційних хакатонах. Цей процес інтерактивної взаємодії забезпечує розвиток в учителів початкових класів практичних умінь, таких як: планування, організація, прийняття рішень, управління ризиками, ведення переговорів, а також формує відповідальність за соціальні та економічні наслідки власної педагогічної діяльності. Наукові дослідження підтверджують, що саме такий міждисциплінарний і практикоорієнтований підхід є ключовим для глибинного формування підприємницької компетентності та мотивації її формувати [9].

Відповідно до сучасних вимог освітньої політики, одним із пріоритетних напрямів удосконалення системи вивчення професіоналізму вчителів є цілеспрямована інтеграція підприємницьких компетенцій у заклад освіти за допомогою активного застосування інноваційних освітніх технологій. Проєктна діяльність у цьому контексті виступає як провідний метод формування підприємницької компетентності, оскільки реалізація цього виду діяльності дозволяє вчителям безпосередньо моделювати процеси створення, розвитку і реалізації підприємницьких ідей у контрольованому середовищі. Колаборативне навчання [36], що базується на роботі в команді, розвиває соціальні навички, здатність до взаємодії, а також формує лідерські якості. Аналіз бізнес-кейсів і бізнес-симуляції забезпечують глибоке розуміння реальних ринкових умов, сприяють розвитку критичного мислення та умінь стратегічного планування, дозволяють набувати здатності до системного мислення, оперативного прийняття рішень і адаптації до нестабільних та мінливих умов сучасного світу.

Комплексне використання зазначених вище способів формування підприємницької компетентності сприяє формуванню в учителів відповідальності за власні дії, здатності прогнозувати наслідки та враховувати етичні аспекти здійснення професійної діяльності. Ці якості є

надзвичайно важливими для учителів початкових класів, адже саме вони виступають прикладом для учнів, сприяють формуванню у них підприємницької ініціативи, самостійності, що відповідає запитам сучасного суспільства і економіки [35].

Загалом, сучасні тенденції світової освітньої практики підтверджують, що формування підприємницької компетентності в учителів має ґрунтуватися на поєднанні теоретичних знань, практичного досвіду та розвитку особистісних якостей, що сприяють успішній самореалізації в професійній педагогічній діяльності. З огляду на це, адаптація і впровадження передових зарубіжних підходів у вітчизняну систему освіти є одним із пріоритетних завдань сучасної освітньої політики.

Отже, аналіз практики формування підприємницької компетентності свідчить про необхідність подальшої системної роботи над методичним забезпеченням цього процесу, розвитку партнерств між закладами освіти, бізнесом і державними структурами. Тільки такий підхід дозволить якісно формувати в учителів початкових класів, здатність відповідати вимогам сучасного ринку праці та стати активними учасниками розвитку інтелектуального, економічного і соціального потенціалу суспільства.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз сутності підприємницької компетентності засвідчив, що це складна, багатокomпонентна категорія, яка поєднує в собі різноманітні знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації та мотиваційні фактори. Вона є не просто сукупністю особистісних і професійних якостей, а інтегративною характеристикою, яка відображає здатність особистості до ініціативи, творчості, стратегічного мислення, управління ризиками та відповідального прийняття рішень у різних соціально-економічних контекстах та під час здійснення професійної педагогічної діяльності.

У контексті педагогічної діяльності підприємницька компетентність набуває особливого значення, оскільки учитель не лише створює умови для набуття учнями нових знань, оволодіння новими вміннями, привласнення нових цінностей, а й виступає агентом змін, здатним формувати власну підприємницьку компетентність, яка сприяє розширенню його професійних здатностей з огляду на розвиток здатності до системного мислення, ефективної комунікації й лідерства, оперативного прийняття рішень, адаптації до нестабільних та мінливих умов здійснення професійної діяльності.

Встановлено, що підприємницька компетентність у сучасному освітньому просторі є однією з ключових складових концепції «навичок XXI століття», що вимагає комплексного підходу до її формування в учителів. Особливо важливим є поєднання когнітивної, операційної та мотиваційно-ціннісної складових, що забезпечує не тільки теоретичну обізнаність, а й сформованість практичних умінь, творчого потенціалу та соціальної відповідальності.

Дослідження свідчать про недостатню розробленість науково-методичного забезпечення формування підприємницької компетентності саме в учителів початкових класів. Сучасні освітні виклики, у тому числі й

інтеграція інноваційних технологічних рішень в освітній процес, виявляє необхідність розробки та апробації нових методик, орієнтованих на формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів засобом самоосвітньої діяльності.

Підкреслено, що підприємницька компетентність є фундаментом для формування економічної культури та підприємницького світогляду у школярів, що в перспективі сприяє розвитку конкурентоспроможності суспільства в цілому. Таким чином, формування цієї компетентності у учителів початкових класів – це стратегічно важливе завдання, яке вимагає глибокої теоретичної бази, інноваційних педагогічних підходів та ефективної практичної реалізації.

Отже, теоретичний аналіз проблеми формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів створив необхідний фундамент для подальшого виконання завдань дослідження, спрямованих на розкриття сутності феномену «підприємницька компетентність вчителя початкових класів», визначення критеріїв, показників та рівнів дослідження сформованості підприємницької компетентності, а також на визначення засобів формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів та експериментальну перевірку їхньої ефективності.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

2.1. Актуальний стан сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів (констатувальний етап педагогічного експерименту)

Вивчення актуального стану сформованості підприємницької компетентності у вчителів початкових класів є відправною точкою будь-якої системної та цілеспрямованої роботи, спрямованої на її подальший розвиток і вдосконалення.

Саме констатувальний етап педагогічного експерименту виступає тим методологічним та практичним фундаментом, на якому базується весь подальший експериментальний процес. Він дозволяє не лише зафіксувати вихідний рівень сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів, а й здійснити комплексний аналіз чинників, які цей рівень зумовлюють. Такий підхід дає змогу досліднику глибше зрозуміти причини наявних проблем, побачити системні тенденції, виявити латентні перешкоди для формування досліджуваної компетентності та визначити можливості для їх подолання.

Особливу цінність констатувального етапу становить те, що він є не лише інструментом діагностики, але й підґрунтям для моделювання педагогічного впливу. Виявлені недоліки, сильні сторони та специфічні індивідуальні особливості вчителів початкових класів дозволяють обґрунтовано пропонувати методи, засоби та форми самоосвітньої діяльності, а також прогнозувати, які компоненти підприємницької компетентності потребуватимуть найбільшої уваги. Важливо, що результати цього етапу допомагають сформувати уявлення про так звані «слабкі ланки», тобто ті аспекти, які в разі ігнорування або недостатньої педагогічної

підтримки можуть стати серйозними бар'єрами для формування підприємницької компетентності вчителів початкових класів.

З урахуванням сучасних науково-педагогічних підходів підприємницька компетентність учителів початкових класів розглядається як інтегрований результат оволодіння низкою взаємопов'язаних компонентів – мотиваційним, когнітивним (знаннєвим) та діяльнісним. Кожен із них має власну внутрішню структуру, яка включає певні критерії та показники, що, у свою чергу, дають змогу більш чітко, об'єктивно та диференційовано оцінювати рівень сформованості досліджуваної компетентності.

Мотиваційний компонент відображає внутрішні стимули вчителів початкових класів до формування підприємницької компетентності та їх готовність реалізовувати себе в професійній педагогічній діяльності на основі задіяння системного мислення, ефективної комунікації й лідерства, оперативного прийняття рішень, адаптації до нестабільних та мінливих умов здійснення професійної діяльності. Його сформованість визначається рівнем усвідомлення значущості підприємницької компетентності для сучасного вчителя, ціннісними орієнтаціями, професійними прагненнями та внутрішньою мотивацією до саморозвитку.

Знаннєвий (когнітивний) компонент передбачає володіння системою знань про сутність підприємництва, законодавчі та нормативно-правові засади його здійснення, сучасні інструменти організації інноваційних освітніх проєктів, фінансову та проєктну грамотність. У випадку з вчителями початкових класів важливим є розуміння специфіки адаптації підприємницьких ідей до освітнього середовища, зокрема інтеграція інноваційних методів в освітній процес.

Діяльнісний компонент відображає практичну готовність учителів початкових класів до ініціювання та реалізації проєктів, пов'язаних із підвищенням якості та конкурентоспроможності освітніх послуг. Сюди входять уміння організовувати роботу в команді, управляти ресурсами,

здійснювати планування, оцінку та коригування діяльності, а також знаходити нестандартні рішення в умовах обмежених ресурсів.

Варто підкреслити, що всі три компоненти є взаємопов'язаними й взаємозалежними: слабкість одного з них неминуче призводить до зниження загального рівня підприємницької компетентності. Наприклад, висока мотивація без належного рівня знань та практичних умінь не забезпечить ефективної реалізації інноваційних ідей, так само як і наявність знань без внутрішньої мотивації не призведе до активної підприємницької діяльності.

У межах констатувального етапу дослідження було розроблено і застосовано систему критеріїв та показників, яка дозволяє комплексно оцінити сформованість підприємницької компетентності в учителів початкових класів. При цьому акцент робився не лише на виявленні наявних знань та вмінь, але й на дослідженні глибинних установок, цінностей і ставлень учителів початкових класів до підприємницької діяльності та її вплив на здійснення професійної педагогічної діяльності.

З огляду на специфіку педагогічної професії, підприємницька компетентність тут трактується не як класична здатність до ведення бізнесу в комерційному розумінні, а, насамперед, як уміння бачити та використовувати можливості для розвитку освітнього середовища, ініціювати інноваційні зміни, підвищувати ефективність освітнього процесу та забезпечувати власну конкурентоспроможність на сучасному ринку праці. У сучасних умовах ринкової економіки та швидких соціально-технологічних змін учитель початкових класів має не лише навчати, але й виступати організатором, менеджером освітніх процесів, здатним до підприємницького мислення та стратегічного бачення розвитку професійної діяльності (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Компоненти, критерії та показники визначення рівнів сформованості
підприємницької компетентності в учителів початкових класів**

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційний	Спонукальний	Вияв бажання до здійснення підприємницьких ініціатив у межах освітнього середовища; готовність до інноваційної діяльності; прагнення до професійного самовдосконалення та реалізації авторських проєктів
Знаннєвий	Орієнтувальний	Володіння знаннями про основи підприємництва, зокрема у сфері освіти; обізнаність із сучасними бізнес-моделями, стартап-культурами та механізмами їх адаптації до освітньої діяльності; розуміння правових та етичних аспектів підприємницької діяльності в освіті
Діяльнісний	Процесуальний	Сформованість умінь планувати та реалізовувати освітні проєкти; застосовувати інструменти планування та маркетингу в освітньому контексті; здатність організовувати взаємодію з партнерами та залучати ресурси для досягнення поставлених цілей

Окремий і надзвичайно важливий результат констатувального етапу педагогічного експерименту полягає у виокремленні та докладному описі трьох рівнів сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів – високого, середнього та початкового. Їхня характеристика є не просто формальною градацією, а відображає комплексну оцінку якісних і кількісних показників, що були зафіксовані під час дослідження. Визначення цих рівнів стало можливим завдяки поєднанню кількох методологічних інструментів – анкетування, тестування, самооцінки та спостереження, що дало змогу отримати об'єктивну й багатогранну картину стану сформованості підприємницької компетентності.

Високий рівень сформованості підприємницької компетентності свідчить про те, що вчитель не лише володіє необхідним обсягом знань з основ підприємництва у сфері освіти, але й здатний їх гнучко застосовувати в різних професійних ситуаціях. Для представників цього рівня характерна стійка внутрішня мотивація до створення та реалізації інноваційних педагогічних проєктів, уміння знаходити нестандартні рішення, брати на себе відповідальність за результат, ефективно взаємодіяти з колегами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Такі вчителі демонструють здатність працювати в умовах невизначеності, проявляють високий рівень креативності та ініціативності, а також розуміють економічні та соціальні наслідки своїх дій у професійному середовищі. Важливо, що для цього рівня типовим є й уміння прогнозувати розвиток власних ідей, оцінювати ризики та оптимізувати використання ресурсів.

Середній рівень сформованості підприємницької компетентності характеризується тим, що вчитель володіє достатніми знаннями й уміннями для ініціювання та реалізації окремих підприємницьких або інноваційних завдань у межах своєї професійної діяльності, однак часто потребує додаткових методичних порад, організаційної підтримки або мотиваційних стимулів.

Представники цього рівня зазвичай здатні генерувати ідеї, але не завжди впевнено втілюють їх у життя; можуть успішно працювати в команді, але інколи уникають лідерських ролей; володіють базовими вміннями планування та організації діяльності, проте мають певні труднощі з аналізом ринкових умов чи оцінкою ефективності власних рішень. Для цієї групи особливо важливою є цілеспрямована робота над розвитком самостійності, стресостійкості та вмінням швидко адаптуватися до змін.

Початковий рівень сформованості підприємницької компетентності демонструє наявність лише фрагментарних знань і вмінь, що стосуються підприємницької діяльності у сфері освіти. Вчителі початкових класів, віднесені до цієї категорії, часто обмежуються виконанням стандартних завдань за готовими інструкціями, рідко ініціюють власні проекти та, як правило, відчують труднощі у ситуаціях, що вимагають самостійного прийняття рішень. Їм бракує впевненості у власних силах, розуміння економічних і правових аспектів педагогічного підприємництва, а також досвіду роботи з партнерами чи досвіду задіяння зовнішніх ресурсів.

Проте навіть у цій групі можна простежити окремі позитивні тенденції, зокрема інтерес до інновацій, готовність навчатися новому та сприйнятливість до порад і наставництва. Важливим завданням педагогічної роботи з цією категорією є створення мотиваційного середовища, яке б стимулювало активність, формувало впевненість у власних силах і поступово розширювало компетентнісну базу.

Таким чином, виокремлення трьох рівнів дозволяє не лише зафіксувати поточний стан сформованості підприємницької компетентності, а й побудувати чітку стратегію її подальшого формування, враховуючи потреби й потенціал кожної окремої групи вчителів початкових класів. Цей підхід забезпечує індивідуалізацію педагогічного впливу, робить освітній процес більш адресним і підвищує його результативність, адже формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів вимагає не

універсальних рецептів, а гнучкої, багаторівневої системи підтримки та мотивації (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Характеристика високого рівня сформованості підприємницької
компетентності в учителів початкових класів**

Компонент	Критерій	Характеристика
Мотиваційний	Спонукальний	Яскраво виражене прагнення до створення та впровадження нових освітніх продуктів; готовність до ризику в межах професійної діяльності; чітка орієнтація на досягнення високих результатів та суспільно значущих цілей
Знаннєвий	Орієнтувальний	Грунтовне володіння знаннями у сфері підприємництва та інноваційної педагогіки; здатність інтегрувати міждисциплінарні знання; обізнаність із сучасними світовими трендами в освіті та бізнесі
Діяльнісний	Процесуальний	Уміння самостійно організувати повний цикл реалізації проєкту – від ідеї до втілення; здатність ефективно управляти командою та ресурсами; уміння знаходити і залучати фінансування, у т. ч. через гранти, партнерські програми чи краудфандинг

Після детального опису характеристик високого рівня сформованості підприємницької компетентності важливо перейти до аналізу ознак середнього рівня, який, хоча й не досягає максимального потенціалу, однак має значний розвиток і може слугувати міцною базою для подальшого удосконалення. Середній рівень відображає ситуацію, коли учитель володіє достатніми знаннями і практичними вміннями для реалізації основних аспектів підприємницької діяльності, але ще не до кінця сформувався як самостійний та ініціативний фахівець. Саме на цьому етапі часто спостерігаються певні труднощі у прийнятті рішень в умовах невизначеності, недостатній розвиток мотиваційних чинників і слабша здатність до проактивної діяльності.

У контексті здійснення педагогічної діяльності це означає, що вчителі з середнім рівнем компетентності потребують спеціалізованої підтримки, що включає розвиток лідерських якостей, зміцнення мотивації та формування навичок ефективної комунікації. Педагогічний вплив у цей період має бути спрямований на створення умов для практичної реалізації здобутих знань і посилення самостійності у виконанні завдань, що сприяє поступовому переходу від теоретичних знань до системної підприємницької діяльності. Цей перехід є критично важливим для формування учителів як компетентних фахівців, здатних не лише підтримувати, а й ініціювати інновації в освітньому процесі (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Характеристика середнього рівня сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів

Компонент	Критерій	Характеристика
Мотиваційний	Спонукальний	Позитивне ставлення до підприємницької діяльності в освіті, однак ініціатива проявляється

Компонент	Критерій	Характеристика
		переважно у межах заданих завдань; часткова готовність до ризику та відповідальності за інновації
Знаннєвий	Орієнтувальний	Базові знання у сфері підприємництва та педагогічних інновацій; орієнтація на приклади успішних практик; потреба у додаткових знаннях з фінансових, правових та маркетингових аспектів
Діяльнісний	Процесуальний	Уміння реалізовувати окремі етапи проєктів за підтримки наставників; здатність організовувати співпрацю з партнерами, але з обмеженою самостійністю; вміння застосовувати окремі інструменти планування та оцінювання ефективності проєктів

Після розгляду характеристик середнього рівня сформованості підприємницької компетентності варто звернути увагу на особливості початкового рівня, який, незважаючи на свою базовість, є важливим етапом у розвитку досліджуваної компетентності. Початковий рівень свідчить про те, що учитель лише починає усвідомлювати значення підприємницької компетентності для ефективного здійснення професійної діяльності. На цьому етапі спостерігається обмежена мотивація до самостійної ініціативи, недостатній рівень сформованості теоретичних знань і базових практичних умінь, що часто зумовлює певну нерішучість та відсутність впевненості у власних силах.

З педагогічної точки зору, початковий рівень сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів слугує фундаментом, на якому будується подальший розвиток не лише професійних умінь, а й особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності в умовах сучасного освітнього простору. Поглиблене дослідження цього питання виявляє, що на початковому етапі формування підприємницького мислення особливу роль відіграють внутрішні мотиваційні механізми, які часто залишаються прихованими і потребують цілеспрямованого виявлення та підтримки з боку адміністрації закладу початкової освіти. Саме тому освітній процес має бути організований так, щоб вчителі могли проходити через низку стимулюючих активностей, що сприяють формуванню внутрішньої готовності до інноваційної та ініціативної поведінки під час здійснення педагогічної діяльності.

Аналітичний огляд педагогічної літератури свідчить про те, що початковий рівень підприємницької компетентності часто супроводжується певними когнітивними бар'єрами, зокрема недовірою до власних ресурсів, страхом перед ризиками та невпевненістю у власних можливостях. Подолання цих бар'єрів вимагає застосування адаптивних педагогічних стратегій, які враховують індивідуальні особливості вчителів, їх психологічний стан та рівень розвитку критичного мислення. Зокрема, інтеграція методів рефлексії, коучингу, менторства, а також створення безпечного освітнього середовища, де помилки розглядаються і як навчальний досвід, і як дієвий засіб формування підприємницької компетентності на початковому рівні.

Важливо також зазначити, що початковий рівень не є кінцевою стадією, а радше відкриває перспективи для подальшого цілісного розвитку особистості в професійному й соціальному плані. Системний підхід до самонавчання та самовдосконалення, що передбачає послідовне ускладнення завдань і підвищення автономії вчителів у прийнятті рішень, створює умови

для активної трансформації початкових мотивацій і знань у високорозвинуті компетентності, які відповідають вимогам сучасності. Саме тому акцент на початковому рівні має враховувати як педагогічний, так і психологічний аспекти, що забезпечить не лише технічне оволодіння знаннями, а й формування творчої, ініціативної та відповідальної особистості, здатної ефективно діяти в умовах непередбачуваності й швидких змін.

Крім того, останні дослідження в галузі педагогіки підприємництва підкреслюють необхідність врахування культурно-соціального контексту формування компетентностей. Початковий рівень формується не ізольовано, а під впливом зовнішніх факторів, таких як соціальні установки, цінності освітнього середовища, а також особистий досвід вчителів. Тому роль освітніх установ полягає не лише у передачі знань, а й у створенні культурного поля, де підприємницьке мислення розглядається як невід’ємна складова особистісного розвитку. Такий підхід відкриває нові горизонти для інновацій у педагогічній практиці та наукових дослідженнях, формуючи учителів не просто як носіїв професійних знань, а як активних агентів змін у суспільстві (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Характеристика початкового рівня сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів

Компонент	Критерій	Характеристика
Мотиваційний	Спонукальний	Обмежений інтерес до підприємницької діяльності в освіті; переважання пасивної позиції; орієнтація лише на виконання стандартних педагогічних завдань
Знаннєвий	Орієнтувальний	Фрагментарні знання про підприємництво; відсутність чіткого

Компонент	Критерій	Характеристика
		розуміння його ролі в освіті; слабка обізнаність з сучасними інноваційними моделями
Діяльнісний	Процесуальний	Відсутність досвіду самостійного планування та реалізації проєктів; труднощі в організації командної роботи та залученні ресурсів; виконання завдань лише за чіткими інструкціями

Початковий рівень сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів, як це відображено в таблиці 2.4, є фундаментальним етапом, який визначає базу для подальших процесів формування й удосконалення ключових компетентностей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності в умовах сучасного освітнього простору. Аналізуючи показники та характеристики цього рівня, варто відзначити, що цей рівень не лише свідчить про певну початкову обізнаність та наявність базових знань, а й виявляє значний потенціал для росту, який має бути цілеспрямовано розвинутий через системну роботу як індивідуально-самостійного спрямування, так і колективного.

Наукові дослідження [25; 33] підкреслюють, що початковий рівень характеризується значною невизначеністю у формуванні мотиваційної складової підприємницької компетентності учителів, ініціюванні і впровадженні інноваційних ідей, а також у взятті на себе відповідальності за результати своєї професійної діяльності. Цей факт зумовлює необхідність посилення мотиваційної підтримки через впровадження активних форм самонавчання та звернення до неформальної освіти (проходження

інтерактивних тренінгів, симуляцій реальних ситуацій, коучингу та менторських програм, що сприяють формуванню внутрішньої потреби в саморозвитку та підприємницькому мисленні).

Когнітивний аспект початкового рівня, який включає володіння базовими знаннями про підприємництво в освіті, організацію проєктної діяльності та управління освітніми інноваціями, також потребує суттєвого посилення. Це передбачає не лише розширення теоретичного змісту навчальних дисциплін, а й інтеграцію міждисциплінарних підходів [18], які забезпечують цілісне розуміння підприємницьких процесів в освітньому середовищі, а також розвиток аналітичного та критичного мислення, здатності оцінювати ризики і приймати зважені рішення. Акцент на глибокому засвоєнні цих знань дасть змогу формувати не просто набір фактів, а створювати комплексні когнітивні структури, які стануть опорою для подальших практичних дій.

У діяльнісному компоненті початковий рівень проявляється у обмеженій здатності до практичної реалізації підприємницьких умінь, таких як планування, організація і впровадження освітніх проєктів, робота в команді, управління ресурсами та ризиками. Відсутність практичного досвіду часто обумовлює певний рівень тривожності та нерішучості, що перешкоджає активній участі вчителів початкових класів у ініціативах, спрямованих на розвиток підприємницьких компетентностей. Тому вкрай важливо створити освітнє середовище, яке стимулюватиме експерименти, творчий пошук і відкритість до інновацій, а також забезпечить підтримку і наставництво на всіх етапах формування практичних умінь.

З позиції системного підходу, початковий рівень сформованості підприємницької компетентності виступає не як «статичний стан», а як динамічний процес, що відкриває широкі можливості для цілеспрямованого педагогічного впливу. Для ефективного переходу вчителів на середній та високий рівні необхідно розробити та впровадити комплексну систему

стимулювання і підтримки, що поєднує інноваційні освітні технології з особистісно орієнтованим підходом. Така система повинна включати регулярний моніторинг формування підприємницької компетентності, використання діагностичних інструментів, індивідуального плану саморозвитку та самоосвітньої діяльності.

Водночас важливо враховувати психологічні аспекти формування підприємницької компетентності на початковому рівні. Формування стійкої мотивації, розвиток упевненості у власних силах і подолання страху невдачі є ключовими чинниками, що визначають успішність подальшого професійного становлення. У цій площині педагогічна підтримка, фасилітація групової роботи, розвиток критичного мислення та емпатії мають стати невід'ємною частиною самоосвітньої діяльності.

Таким чином, початковий рівень сформованості підприємницької компетентності є критично важливим і визначальним етапом, що закладає основу для подальшого професійного і особистісного розвитку учителів початкових класів. Усвідомлення його особливостей, проблем і перспектив дозволяє побудувати цілісну, ефективну систему формування підприємницької компетентності, що, у свою чергу, забезпечить формування конкурентоспроможного, ініціативного та відповідального учителя початкових класів, здатного не лише навчати, а й творчо трансформувати освітній процес у відповідності до викликів сучасності та майбутнього.

Узагальнені дані про результати отримані на констатувальному етапі педагогічного експерименту наведено в таблиці 2.5. Варто особливо наголосити на тому, що визначення рівнів сформованості в учителів підприємницької компетентності здійснювалося нами огляду на специфіку педагогічної професії та в контексті розуміння підприємницької компетентності не як класичної здатності до ведення бізнесу в комерційному розумінні, а, насамперед, як умінь вчителів початкової школи бачити та використовувати можливості для розвитку освітнього середовища,

ініціювати інноваційні зміни, підвищувати ефективність освітнього процесу та забезпечувати власну конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Таблиця 2.5

Розподіл учителів початкових класів за рівнями сформованості підприємницької компетентності (за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту; у %)

Групи Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констату- вальний етап	Форму- вальний етап	Констату- вальний етап	Форму- вальний етап
за спонукальним критерієм				
Високий	13,3		13,4	
Середній	56,7		56,6	
Початковий	30,0		30,0	
за орієнтувальним критерієм				
Високий	26,7		26,7	
Середній	56,7		56,7	
Початковий	16,6		16,6	
за процесуальним критерієм				
Високий	13,3		13,4	
Середній	16,6		16,5	
Початковий	70,0		70,0	
Загальний рівень готовності				
Високий	14,4		14,5	
Середній	43,3		43,2	
Початковий	42,3		42,3	

Підсумовуючи зазначимо, що аналіз даних таблиці 2.5 засвідчує домінування середнього та початкового рівнів сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів до початку педагогічного експерименту.

2.2. Засоби формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів (формувальний етап педагогічного експерименту)

Формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів є складним багатокомпонентним процесом, який потребує цілісного підходу, що інтегрує теоретичні знання, практичні навички і відповідні ціннісно-мотиваційні установки. На формувальному етапі педагогічного експерименту ключовим завданням є реалізація цілеспрямованих засобів та методик, здатних забезпечити системне і поступове нарощування рівня підприємницьких компетентностей, які відповідають специфіці професії вчителя початкових класів. Ефективність цього процесу залежить від багатьох чинників, серед яких методологічна база, педагогічні технології, змістова насиченість освітніх програм, а також мотиваційна підтримка та створення сприятливого навчального середовища.

Перш за все, до основних засобів формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів належать інноваційні освітні технології, які мають на меті не лише передачу теоретичних знань, а й активне залучення вчителів початкових класів до різноманітної практичної діяльності. Серед таких технологій особливої уваги заслуговує проєктна діяльність, яка виступає не просто інструментом навчання, а повноцінним середовищем розвитку підприємницьких умінь.

Проєктна діяльність дозволяє вчителям самостійно або в командах генерувати оригінальні ідеї, здійснювати їх детальний аналіз та планувати комплексні кроки з їх реалізації, включаючи розподіл ролей і відповідальностей, управління часом і ресурсами. У процесі роботи над проєктом формується вміння не лише конструювати інноваційні рішення, але й долати труднощі, які виникають у ході реалізації, застосовуючи критичне мислення та творчий підхід.

Проєкти часто допомагають учителям побачити практичне значення компонентів підприємницької компетентності, що, у свою чергу, стимулює

мотивацію та систематичне формування цих компетентностей. Важливо, що в умовах проєктної діяльності відбувається не просто імітація бізнес-процесів, а формування відповідального ставлення до результатів своєї діяльності, що має фундаментальне значення для здійснення педагогічної діяльності.

Не менш вагомим засобом формування в учителів початкових класів підприємницької компетентності є кейс-методи. Сутність цього засобу базується на використанні реальних або близьких до реальності педагогічних ситуацій, які потребують від учителів прояву підприємницького мислення та прийняття ефективних рішень. Кейс-методи дозволяють зануритися у складні умови, де доводиться враховувати різноманітні фактори, включаючи соціальні, економічні, організаційні аспекти, що підсилює аналітичні здібності та вміння прогнозувати наслідки власних дій. Особливістю кейсів є те, що вони створюють умови невизначеності, притаманні реальній підприємницькій діяльності, що стимулює розвиток здатності приймати рішення навіть за неповної або суперечливої інформації.

Крім того, кейс-методи розвивають комунікативні компетентності, оскільки робота часто передбачає групові дискусії, спільне обговорення різних варіантів вирішення проблем, презентації та захист власних ідей. Це створює додаткове поле для формування лідерських якостей, умінь вести переговори, аргументувати свою позицію і досягати консенсусу. У контексті формування підприємницької компетентності кейси використовуються для імітування ситуацій впровадження інноваційних освітніх проєктів, організацію командної роботи в учнівському чи педагогічному колективах чи реалізацію соціальних ініціатив, що додає практичного сенсу самонавчанню і формує здатність трансформувати ідеї у цінні для освітнього процесу рішення.

Ще одним інструментом, що активно застосовується на формувальному етапі, є бізнес-симуляції – інтерактивні ігрові моделі

підприємницької діяльності, адаптовані до освітнього контексту. Вони дозволяють учителям на практиці відчувати специфіку управління ресурсами, планування діяльності, стратегічного мислення і роботи в команді. Особливість бізнес-симуляцій полягає у їхній динамічності, що допомагає формувати гнучкість мислення та здатність швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Інноваційною формою є також хакатони та інтенсифіковані проєктні сесії, які організовуються у форматі конкурсів чи марафонів творчої активності. Вони стимулюють генерування нових ідей, сприяють розвитку командної взаємодії, а також допомагають учителям розвивати лідерські якості та навички самоменеджменту. Такий формат формування підприємницької компетентності максимально наближує навчання до реальних умов сучасного підприємницького середовища і формує в учителів початкових класів здатність до інноваційної діяльності.

Особливу увагу варто приділити формуванню мотиваційної компоненти підприємницької компетентності, яка визначає активність і зацікавленість вчителів у формуванні складових підприємницької компетентності. Мотиваційна підтримка реалізується через створення сприятливого освітнього середовища, організацію консультацій, наставництво з боку досвідчених учителів, а також через заохочення участі вчителів у конкурсах, фестивалях інноваційних ідей, бізнес-форумах. Важливо, щоб учителі початкових класів відчували значущість і прикладний характер підприємницьких знань, розуміли значущість знань для особистісного і професійного вивіщення.

У контексті формування підприємницької компетентності не можна оминути увагою роль інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Використання сучасних цифрових платформ, онлайн-курсів, віртуальних бізнес-симуляторів, вебінарів та інших форм дистанційного навчання значно розширює можливості вчителів щодо засвоєння досліджуваних нами

компетентностей. ІКТ сприяють розвитку цифрової грамотності, що є невід'ємною складовою підприємницької компетентності в сучасному світі, а також стимулюють самостійність і ініціативність у освітньому процесі.

Важливою складовою є і системна робота з формування рефлексивних умінь, які дозволяють вчителям початкових класів усвідомлено аналізувати власний досвід, виявляти сильні і слабкі сторони, коригувати навчальні стратегії і планувати особистісний розвиток. Рефлексія сприяє формуванню відповідальності за результати своєї діяльності і підвищенню рівня самоорганізації, що є ключовими аспектами підприємницької компетентності.

Активізація партнерських зв'язків між освітніми закладами та соціальними інститутами, зокрема бізнес-структурами, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування, відіграє надзвичайно важливу роль у процесі формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Така співпраця створює унікальне навчальне середовище, що поєднує теоретичні знання з практичним досвідом, що є необхідною умовою для розвитку реальних професійних умінь. Залучення вчителів до реальних проєктів, ініціатив та стартапів, організованих партнерами освітніх закладів, дозволяє їм не просто вивчати матеріал, а безпосередньо відчувати відповідальність за результати своєї діяльності в умовах, наближених до професійної реальності.

Крім того, така співпраця суттєво розширює межі традиційної аудиторної освіти, що зазвичай зосереджується на передаванні теоретичних знань і відпрацюванні базових умінь у штучно створених умовах. Впровадження елементів міждисциплінарності дозволяє вчителям інтегрувати знання з різних галузей знань, що значно підвищує їхню здатність бачити комплексні проблеми у ширшому контексті. Соціальна взаємодія та колективна творчість, як складові такої співпраці, стають

каталізаторами розвитку комунікативних і організаційних здібностей, які є невід'ємною частиною підприємницької компетентності.

Залучення вчителів до реальних проєктів разом із бізнесом і громадськими організаціями формує у них важливі соціальні компетентності, серед яких виділяються: ефективне спілкування, здатність конструктивно працювати у команді, мистецтво ведення переговорів та уміння управління конфліктами. Саме ці вміння допомагають учителям початкових класів не лише взаємодіяти з колегами та учнями, а й виступати лідерами, здатними ефективно організовувати процеси, мотивувати інших і управляти ресурсами в освітньому середовищі. Особливо важливо, що спільні проєкти нерідко включають в себе реальні виклики та проблемні ситуації, які вимагають від учителів креативного підходу, стратегічного мислення, а також гнучкості й швидкості у прийнятті рішень. Це сприяє формуванню критичного мислення і здатності адаптуватися до швидкозмінного світу, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах.

Участь у таких проєктах підвищує мотивацію вчителів, оскільки вони бачать реальні результати своєї діяльності і відчують вплив власних дій на соціальне чи професійне середовище. Цей досвід формує в учителів початкових класів не лише професійні уміння, але й почуття відповідальності, ініціативності та активної громадянської позиції. У результаті вони стають не просто виконавцями освітніх програм, а активними агентами змін, здатними впроваджувати інновації та вести за собою учнів і колег, що є основою підприємницької компетентності в педагогічній діяльності.

Варто також зазначити, що місцева влада та громадські структури можуть надавати підтримку у вигляді ресурсів, консультацій, проведення спільних заходів, що сприяє більш широкому залученню вчителів початкових класів у соціально важливі проєкти. Така взаємодія формує в учителів розуміння суспільної відповідальності та цінності підприємницької

діяльності не лише як бізнесу, а як інструменту соціального розвитку та покращення інтелектуального потенціалу нації (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Партнерські структури та форми їх взаємодії у процесі формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів

Партнерська структура	Форми взаємодії	Основні функції	Очікувані результати
Бізнес-структури	Практика, стажування, спільні стартапи, менторство	Надання реальних кейсів, допомога в організації проєктів	Формування практичних навичок, розвиток підприємницького мислення
Громадські організації	Соціальні проєкти, волонтерські акції, тренінги	Підвищення соціальної відповідальності, розвиток лідерства	Усвідомлення ролі підприємництва у соціальному контексті
Місцева влада	Підтримка проєктів, фінансування, організація заходів	Забезпечення ресурсами, створення сприятливих умов	Підвищення мотивації, формування партнерських зв'язків
Освітні заклади	Спільні навчальні програми, наукові конференції	Обмін досвідом, координація освітніх процесів	Підвищення якості підготовки, інтеграція теорії і практики

Партнерська структура	Форми взаємодії	Основні функції	Очікувані результати
Стартап-інкубатори та акселератори	Навчальні курси, менторські програми, конкурси	Підтримка інноваційних ідей, розвиток бізнес-навичок	Створення умов для реалізації творчих проєктів, підприємництва

Розглядаючи подальший розвиток партнерських взаємодій, слід наголосити на важливості системного підходу до їх впровадження. Налагодження тісних зв'язків із бізнесом і громадськими інститутами має відбуватися на рівні не лише конкретних проєктів, але й у рамках стратегічного планування взаємодії. Це дозволить створити ефективний зворотний зв'язок між закладом освіти і бізнесом та(чи) громадськими інститутами, оперативно реагувати на потреби ринку праці та соціальні виклики. Важливо також залучати вчителів до участі у спільних ініціативах, що забезпечить сталість і послідовність процесу формування підприємницької компетентності.

Крім того, інтеграція партнерських проєктів в освітній процес сприяє формуванню в учителів стійкої мотивації до саморозвитку та впровадження інноваційних ідей, що є базою для формування підприємницької компетентності в освітній сфері. Залучення до реальних соціально-економічних проєктів сприяє усвідомленню вчителями важливості їх професійної діяльності та формує почуття відповідальності за результати власної роботи. Такий підхід відповідає сучасним реаліям з огляду на контекст інтеграції України у європейський освітній простір.

Отже, формувальний етап педагогічного експерименту з формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів реалізується

комплексно, системно та багаторівнево. Вибір і поєднання засобів здійснюється за наукового обґрунтування та врахування індивідуальних особливостей учителів, вимог сучасного ринку праці та інноваційних тенденцій у сфері освіти. Ефективність таких засобів забезпечується не тільки їхньою технологічною новизною, але й здатністю формувати гнучкі, адаптивні компетентності, які стануть основою для успішної професійної діяльності і самореалізації вчителів початкових класів у динамічному освітньому просторі.

2.3. Організація та аналіз результатів наукового дослідження

Організація наукового дослідження, спрямованого на вивчення формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів, потребує комплексного та системного підходу, що включає чітке планування, вибір адекватних методик, належне збирання та обробку даних, а також глибокий аналіз отриманих результатів. Відповідність кожного з цих етапів сучасним науково-методологічним вимогам забезпечує не лише достовірність висновків, але й їх практичну значущість для подальшого вдосконалення педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

На початковому етапі дослідження було визначено ціль та завдання наукового пошуку, які сформували концептуальну основу експерименту. Ціль полягала у визначенні рівня сформованості підприємницької компетентності в учителів початкових класів та перевірці ефективності комплексних засобів її формування в умовах здійснення професійної діяльності. Для досягнення цієї мети були поставлені завдання, що включали розробку критеріїв і показників для діагностування рівнів сформованості досліджуваної компетентності, створення методичного інструментарію формувального етапу, педагогічного експерименту а також проведення порівняльного аналізу результатів до і після його проведення.

Методологічна база дослідження ґрунтувалася на системному підході, що дозволяє розглядати підприємницьку компетентність як єдину цілісність із взаємопов'язаними мотиваційними, когнітивними та діяльними компонентами. Для діагностики її сформованості використовувалися різноманітні методи: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ю, аналіз результатів проєктної діяльності. Такий комплексний підхід сприяв отриманню багатовимірної картини формування компетентності та виявленню особливостей її становлення у контексті професійної діяльності.

Організація експерименту передбачала формування експериментальної та контрольної груп учителів початкових класів, які здійснювали на момент проведення педагогічного експерименту професійну педагогічну діяльність в Ліцеї №149 м. Києва; Ліцеї №144 ім. Григорія Ващенка м. Києва; Гімназії №65 Дніпровського району м. Києва; Козинському ліцеї Козинської селищної ради Обухівського району Київської області; Ліцеї №246 Дніпровського району м. Києва; Ліцеї №133 Печерського району м. Києва. Контрольний відбір здійснювався за принципами репрезентативності та однорідності, що забезпечило максимальну порівнянність груп за віком, базовими знаннями, мотивацією та іншими ключовими характеристиками.

Під час проведення експерименту особлива увага приділялася системності та послідовності використання формувальних засобів. Проєктна діяльність, кейс-методи, бізнес-симуляції, а також інтеграція зовнішніх партнерів, зокрема громадських організацій було організовано таким чином, щоб максимально посилити активну позицію вчителів початкових класів, стимулювати їх ініціативність, розвивати уміння працювати в команді та керувати ресурсами. Регулярний моніторинг проміжних результатів дозволяв вчасно коригувати освітній процес і підвищувати його ефективність.

Аналіз отриманих результатів здійснювався на основі комплексного порівняння початкових і кінцевих показників рівня сформованості підприємницької компетентності в експериментальній і контрольній групах,

що дозволило виявити не лише загальну тенденцію змін, а й окремі компоненти, які зазнали найбільш суттєвих трансформацій. Використання статистичних методів, зокрема кореляційного аналізу, дало змогу оцінити ступінь взаємозв'язку між різними аспектами підприємницької компетентності, такими як: мотиваційний, знаннявий та діяльнісний компоненти, і визначити, які з них найбільше впливають на загальний рівень компетентності. Факторний аналіз дозволив ідентифікувати основні фактори, що формують цю компетентність, а також відокремити другорядні елементи, що меншою мірою впливають на формування підприємницької компетентності.

Особливо виразною була позитивна динаміка мотиваційного компонента, що свідчить про значне підвищення внутрішньої мотивації вчителів початкових класів до підприємницької діяльності в освітньому просторі. Зокрема, спостерігалось зростання інтересу до ініціативності, здатності до самостійного прийняття рішень, а також відповідальності за реалізацію власних ідей. Цей аспект є надзвичайно важливим, оскільки мотиваційний потенціал учителя виступає каталізатором для формування інших складових підприємницької компетентності та визначає їхню ефективність у педагогічній діяльності.

Крім кількісного аналізу, якісні методи дослідження – інтерв'ю з учасниками експерименту, аналіз творчих проєктів та рефлексивних щоденників – надали глибокі інсайти у психологічні та соціокультурні механізми формування підприємницької компетентності. Так, в інтерв'ю вчителі часто підкреслювали, що інтеграція підприємницьких елементів у освітній процес сприяла формуванню більш позитивного ставлення до ризику, підвищенню впевненості у власних можливостях і готовності активно впливати на освітнє середовище. Аналіз творчих робіт засвідчив збільшення креативності, оригінальності підходів до вирішення завдань, а також удосконалення умінь з планування та організації роботи в команді.

Особливу увагу було приділено вивченню соціокультурних аспектів, адже підприємницька компетентність у педагогічній сфері має не лише технічний, а й глибинний ціннісний вимір. Відгуки вчителів початкових класів свідчать про формування ціннісних орієнтацій, що включають відповідальність перед учнями та громадою, готовність до змін і активну громадянську позицію. Відзначено також підвищення рівня толерантності до невдач, що є характерною рисою підприємницького мислення, оскільки вона дозволяє швидко адаптуватися до змін і вчитися на помилках.

Зворотний зв'язок від адміністрації закладів освіти не лише підтвердив ефективність впроваджених інтерактивних методів навчання, таких як: проєктна діяльність, бізнес-кейси та симуляції, а й виявив низку важливих педагогічних аспектів, які варто враховувати під час подальшого здійснення процесу формування підприємницької компетентності. Представники адміністрації закладів освіти відзначили, що саме зазначені вище методи стимулюють формування активної позиції учителів початкових класів в освітньому процесі, пробуджують їхню внутрішню мотивацію до самоосвітньої діяльності, а також формують відповідальність та самоорганізованість. Проєктна діяльність, зокрема, сприяє розвитку здатності учителів планувати власний освітній маршрут, розподіляти час та ресурси, а також працювати у команді з урахуванням індивідуальних особливостей кожного її учасника.

Крім того представники адміністрації закладів освіти відмітили значне покращення рівня готовності вчителів початкових класів до самоосвітньої діяльності з рефлексивними розмірковуваннями. Це проявляється у здатності аналізувати отриману інформацію, робити власні висновки, формувати аргументовані позиції і приймати обґрунтовані рішення. Зростання здатності до критичного мислення і рефлексії відкриває нові горизонти для усвідомленого вивчення якості здійснення педагогічної діяльності, коли вчителі початкових класів не просто оволодівають знаннями, а активно

ставлять під сумнів усталені підходи і шукають нові способи вирішення педагогічних задач.

Водночас, виникла стурбованість щодо необхідності посилення психологічного супроводу вчителів. Формування підприємницької компетентності пов'язане з високим рівнем стресу, викликаного потребою постійно приймати відповідальні рішення, ризикувати та адаптуватися до невизначеності. Тому розвиток емоційної стійкості та навичок саморегуляції є важливою складовою успішної реалізації підприємницьких ініціатив. Представники адміністрації закладів освіти акцентували увагу на тому, що індивідуальна підтримка, тренінги з емоційного інтелекту, коучингові практики та групові консультації стали дієвими інструментами, що допомогли вчителям не лише справлятися з емоційним навантаженням, а й формувати внутрішню мотивацію, стійкість до невдач та готовність до безперервного саморозвитку.

У результаті аналізу зворотного зв'язку від представників адміністрацій закладів освіти та вчителів початкових класів, які брали участь у педагогічному експерименті, було сформовано комплекс рекомендацій щодо оптимізації освітнього процесу, що має на меті не лише підвищення мотивації та активності вчителів початкових класів, але й забезпечення формування підприємницької компетентності на основі гармонійного розвитку їхніх психологічних ресурсів, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності в умовах сучасних освітніх та соціально-економічних викликів (табл. 2.7).

Після впровадження інтегрованих форм навчання та отримання зворотного зв'язку від представників адміністрації закладів освіти було встановлено, що окрім підвищення загального рівня сформованості підприємницької компетентності, відбувається поступове формування комплексної системи професійних і психологічних умінь та навичок, які в подальшому слугуватимуть фундаментом для успішної педагогічної

діяльності. Акцент на психологічній підтримці і на розвитку емоційної стійкості відкриває нові перспективи для подальших досліджень і практичних впроваджень, які можуть стати основою для розробки спеціалізованих тренінгових програм та методичних рекомендацій, що забезпечать гармонійний розвиток особистості вчителя в умовах швидкозмінного і непередбачуваного світу.

Таблиця 2.7

**Основні результати зворотного зв'язку
щодо інтегрованих форм навчання**

Аспект аналізу	Відповідні спостереження та рекомендації
Активізація мотивації	Проектна діяльність, кейси та симуляції стимулюють внутрішню мотивацію вчителів початкових класів.
Розвиток самостійності	Підвищення готовності до самостійного прийняття рішень та критичного аналізу.
Формування критичного мислення	Учителі початкових класів активно ставлять під сумнів інформацію, шукають нові підходи.
Психологічний супровід	Необхідність розвитку емоційної стійкості, тренінги з емоційного інтелекту.
Коучинг і підтримка	Впровадження індивідуальних консультацій і групових тренінгів для підтримки.
Професійний розвиток	Підвищення кваліфікації вчителів початкових класів у сфері мотивації та психологічного супроводу.

По завершенню формувального етапу педагогічного експерименту було здійснено повторне визначення рівнів сформованості в учителів

підприємницької компетентності (табл. 2.8) з огляду не класичну здатність до ведення бізнесу в комерційному розумінні, а, насамперед, як уміння вчителів початкової школи бачити та використовувати можливості для розвитку освітнього середовища, ініціювати інноваційні зміни, підвищувати ефективність освітнього процесу та забезпечувати власну конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Таблиця 2.8

Розподіл учителів початкових класів за рівнями сформованості підприємницької компетентності (за результатами констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту; у %)

Групи Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констату- вальний етап	Форму- вальний етап	Констату- вальний етап	Форму- вальний етап
за спонукальним критерієм				
Високий	13,3	59,7	13,4	16,6
Середній	56,7	30,0	56,6	63,3
Початковий	30,0	1,3	30,0	20,1
за орієнтувальним критерієм				
Високий	26,7	53,3	26,7	28,1
Середній	56,7	46,7	56,7	58,6
Початковий	16,6	0	16,6	13,3
за процесуальним критерієм				
Високий	13,3	45,0	13,4	14,2
Середній	16,6	53,5	16,5	23,3
Початковий	70,0	1,5	70,0	62,5
Загальний рівень готовності				
Високий	14,4	46,0	14,5	19,6
Середній	43,3	50,2	43,2	48,4
Початковий	42,3	3,8	42,3	32,0

Підсумовуючи зазначимо, що аналіз даних таблиці 2.8 засвідчує вивіщення рівнів сформованості підприємницької компетентності в учителів експериментальної групи після завершення формувального етапу педагогічного експерименту.

Слід додати, що організація наукового дослідження забезпечила глибоке та багатогранне розуміння процесу формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Результати дослідження не лише підтвердили ефективність комплексного підходу, а й виявили ключові напрямки для подальшої роботи – вдосконалення методичного забезпечення, розробку критеріїв самооцінювання, а також розширення партнерських зв'язків із соціальними інститутами.

Впровадження таких рекомендацій у практику початкової школи сприятиме вивіщенню конкурентоспроможності, адаптивності та соціальної відповідального учителя початкових класів за результати ініційованих ним змін та за активну діяльність у сучасному освітньому просторі.

Висновки до розділу 2

Розділ 2 присвячено експериментальній перевірці засобів формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів, що дозволило комплексно оцінити ефективність педагогічних підходів та методик, спрямованих на розвиток цього важливого компоненту професійної діяльності. Проведений констатувальний етап педагогічного експерименту засвідчив різнорівневу сформованість підприємницької компетентності серед вчителів початкових класів, що вказує на необхідність цілеспрямованого і системного підходу до її формування.

Визначення мотиваційного, знаннєвого та діяльнісного компонентів та їхніх конкретних критеріїв і показників дало змогу не лише діагностувати поточний стан сформованості підприємницької компетентності, а й чітко окреслити напрями для подальшого удосконалення освітнього процесу в початковій школі. Важливо, що саме взаємодія мотиваційного, знаннєвого та діяльнісного компонентів формує підприємницьку компетентність, де слабкість будь-якої складової знижує загальний рівень професійної

діяльності вчителя початкових класів до здійснення професійної діяльності в сучасних умовах.

Формувальний етап експерименту підтвердив значущість використання інтерактивних методів, серед яких проєктна діяльність, кейс-методи, бізнес-симуляції та активна взаємодія з зовнішніми соціальними інститутами, зокрема з громадськими організаціями. Застосування цих методик не лише активізувало мотивацію вчителів початкових класів, а й сприяло формуванню практичних умінь, необхідних для ініціювання та реалізації інноваційних ідей в освітній сфері.

Особливої уваги заслуговує розвиток комунікативних, організаційних та управлінських умінь, що є фундаментальними для успішної педагогічної діяльності. Важливо зазначити, що співпраця з громадськими структурами дозволяє вчителям початкових класів відчувати реальні умови роботи, долучитися до соціальних проєктів, стартапів, що підвищує рівень їхньої професійної адаптивності та відповідальності.

Педагогічний експеримент також виявив необхідність посиленої психологічної підтримки вчителів, зокрема розвитку їхньої емоційної стійкості, навичок саморегуляції та подолання стресових ситуацій, пов'язаних із ризиками здійснення педагогічної діяльності в умовах невизначеності. Цей аспект є надзвичайно важливим, адже формування підприємницької компетентності неможливе без розвитку внутрішніх ресурсів особистості, здатності до адаптації в умовах невизначеності і нестабільності. Відтак, комплексний підхід має включати не лише педагогічні, а й психологічні інструменти підтримки та формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів.

Зворотний зв'язок від представників адміністрації закладів освіти засвідчив високу ефективність інтерактивних методів, що базуються на проєктній діяльності, кейс-методах та бізнес-симуляціях. Підвищення рівня активності, критичного мислення, самостійності та здатності до рефлексії в

учителів початкових класів створює сприятливі умови для формування підприємницької компетентності. Водночас було виявлено, що для подальшого удосконалення необхідна підтримка психологічної стійкості вчителя через спеціалізовані тренінги і консультації, що можуть стати об'єктом подальших досліджень і впроваджень.

Отже, проведений педагогічний експеримент підтвердив актуальність і перспективність комплексного, системного підходу до формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів, що поєднує інтерактивні методи з інтегрованою психологічною підтримкою та активною взаємодією із соціальними партнерами. Це сприяє формуванню конкурентоспроможного, відповідального і ініціативного учителя початкових класів, здатного ефективно функціонувати в умовах сучасних викликів в освітній сфері та зростаючих суспільних запитів. Урахування цих аспектів у подальших наших наукових розвідках відкриватиме широкі можливості для вивіщення якості здійснення педагогічної діяльності учителями початкових класів.

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження було реалізовано низку важливих завдань, спрямованих на всебічне вивчення проблеми формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів, що дозволило розкрити як теоретичні основи, так і практичні аспекти цієї проблематики.

Перше завдання полягало у здійсненні глибокого аналізу наукових джерел, присвячених проблемі компетентностей, підприємництва та підприємницької компетентності. Завдяки ретельному опрацюванню теоретичних матеріалів було чітко окреслено сутність ключових понять.

Компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає знання, уміння, навички, мотивацію та ціннісні орієнтири, які забезпечують ефективне виконання професійної діяльності.

Підприємництво трактувалося не лише як процес створення та ведення бізнесу, а й як широка соціальна і професійна категорія, пов'язана із здатністю інноваційно мислити, приймати рішення та брати відповідальність за свої дії.

Підприємницька компетентність, у свою чергу, була окреслена як складний інтегративний феномен, що поєднує мотиваційні, когнітивні й діяльнісні компоненти, які забезпечують здатність особистості ефективно реалізовувати інноваційні ідеї у професійному середовищі, проявляти ініціативність та лідерські якості. Цей теоретичний фундамент став основою для подальшого емпіричного дослідження.

Друге завдання полягало у системному аналізі процесу формування підприємницької компетентності. Встановлено, що ефективність формування цієї компетентності залежить від цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка інтегрує такі інтерактивні методи, як: проєктна діяльність, кейс-методи, бізнес-симуляції, а також активне залучення вчителя до реальної практики через співпрацю з бізнесом та громадськими організаціями. Особливу роль відіграє мотиваційна складова, без активної внутрішньої готовності учителя

початкових класів до підприємницької діяльності процес формування компетентності втрачає ефективність. Також наголошено на необхідності комплексного підходу, що поєднує педагогічні, психологічні та соціальні чинники.

Третє завдання полягало у визначенні актуального стану сформованості підприємницької компетентності серед учителів початкових класів. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили неоднорідність рівнів сформованості компетентності: переважна більшість учителів початкових класів перебувала на середньому та початковому рівнях, що свідчить про недостатню готовність до самостійного застосування підприємницької компетентності у професійній діяльності. Було також виявлено розбалансованість між окремими компонентами компетентності: мотиваційний рівень часто був недостатньо високим, що негативно впливало на формування практичних умінь.

За результатами констатувального етапу педагогічного дослідження, встановлено вчителі початкових класів співвідносять формування підприємницької компетентності з певним видом господарської діяльності, що існує поза педагогічною діяльністю та передбачає отримання прибутку.

Четверте завдання полягало у розкритті сутності феномену «підприємницька компетентність учителя початкових класів» та визначенні критеріїв, показників і рівнів її сформованості.

У ході дослідження було підтверджено, що ця компетентність є комплексною і багатогранною категорією, яка включає особистісно-мотиваційні, когнітивні та діяльнісні компоненти. Визначено систему чітких критеріїв і показників, що дозволяють об'єктивно оцінювати рівень сформованості компетентності за трьома базовими рівнями: початковим, середнім і високим. Зазначена вище система забезпечила добір надійного інструментарію для діагностики та цілеспрямованого формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів.

П'яте завдання дослідження стосувалося визначення та експериментальної перевірки засобів формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. В основі цієї роботи лежало впровадження інтерактивних методів, які спрямовані на активізацію практичної діяльності вчителів, розвиток їх критичного мислення, комунікативних навичок, уміння ефективно працювати в команді, а також приймати зважені, відповідальні рішення в умовах динамічних освітніх і соціальних процесів. Зокрема, одним із найефективніших засобів було визначено проєктну діяльність, яка дозволяє вчителям початкових класів не просто опановувати теоретичний матеріал, а й застосовувати набуті знання у створенні реальних або модельованих освітніх ініціатив, що стимулює розвиток їхньої ініціативності, лідерських якостей та здатності працювати з інноваціями.

Кейс-методи сприяли формуванню навичок аналізу конкретних педагогічних ситуацій, пошуку нестандартних рішень, оцінки ризиків та обґрунтування власних позицій. Використання бізнес-симуляцій додало у освітній процес елемент моделювання реального підприємницького середовища, що не тільки підвищило мотивацію учителів початкових класів, а й допомогло їм набути практичних умінь управління ресурсами, комунікації та прийняття швидких рішень у ситуаціях невизначеності.

Отже, проведене дослідження виявило важливі закономірності та інструментарій ефективного формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Теоретичний аналіз, емпіричні спостереження та педагогічний експеримент у комплексі дозволили запропонувати науково обґрунтовані засоби формування підприємницької компетентності. З огляду на динамічні виклики сучасності, формування підприємницької компетентності в учителів початкової ланки має стати пріоритетом освітньої політики, що сприятиме не лише їхній професійній самореалізації, а й розвитку інноваційної та конкурентоспроможної системи освіти в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білова Ю.А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Ю. А. Білова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2013. – Вип. 7. – С. 15–17.
2. Білова Ю.В., Проценко О.В. Стратегії формування підприємницької компетентності у майбутніх педагогів. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2021. – №1(105). – С. 249–256.
3. Гельбак А.М. Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя: [методичні рекомендації] / А. М. Гельбак. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 24 с.
4. Гільберг Т.Г., Тарнавська С.М. Компетентнісний підхід до підготовки вчителя початкової школи. – Київ: Педагогічна думка. 2019. 97 с.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–22. Ст. 144.
6. Грішнова, О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – Київ: Знання, 2020. – 431 с.
7. Державна служба статистики України. Підприємницька діяльність в Україні: статистичний збірник. – Київ: Держстат України, 2023. – 248 с.
8. Закон України «Про освіту» : Закон № 2145-VIII від 05.09.2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38–39. – Ст. 380.
9. Іноземні мови. Навчальні програм для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл (ОНОВЛЕНО) [Електронний ресурс]. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html> (дата звернення: 08.08.2025).
10. Коваль І.В., Сидоренко Л.М. Системний підхід до формування підприємницьких компетентностей у студентів вищих навчальних закладів. // Освітні інновації. – 2022. – №3. – С. 45–54.

11. Коломойцев В.Є. Універсальний словник економічних термінів : навч. посіб. / В. Є. Коломойцев. – Київ : Молодь, 2000. – 382 с.
12. Мартинова Л.М. Підприємницька компетентність у професійній підготовці / Л. М. Мартинова // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Луганськ : ДЗ «Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2014. – Вип. 3. – С. 124–130.
13. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. Креативна педагогіка : наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». – Житомир, 2016. – Вип. 11. – С. 97–108.
14. Мієр Т., Бондаренко Г., Шпіца-Павлюк Р., Денисюк В. Економічний, правовий та особистісний контексти факторного аналізу реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2025. №3, С. 101–111. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2025.340433>
15. Мієр Т.І. Дидактичний довідник майбутнього вчителя початкових класів: електронне видання. Київ: ЦП «Компринт», 2024. 360 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50793/>
16. Назаренко Г. А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів: [метод. посібник] / Г. А. Назаренко. – Черкаси: ЧОШОПП, 2014. – 68 с.
17. Назаренко Г.П., Узунов В.І. Формування підприємницької компетентності у педагогічній освіті. – Харків: Основа, 2020.
18. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти».

19. Національне агентство кваліфікацій України. Методичні рекомендації щодо формування підприємницької компетентності. – Київ: НАК, 2021. – 64 с.
20. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.
21. Пометун О.І. Компетентнісний потенціал сучасного вчителя. // Шлях освіти. – 2020. – №4. – С. 5–10.
22. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» 2024 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
23. Рудь М.Ю. Підприємницька компетентність: сутність та структурні компоненти. // Педагогіка і психологія. – 2021. – №1. – С. 34–41.
24. Уроки з підприємницьким тлом : навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава, 2014. 400 с.
25. Шелюк Л. Якість освіти як пріоритет її розвитку в Україні. Вища освіта України. 2014. №1 (52). С. 72 – 78.
26. Miyer T., Holodiuk L., Dyka N., Melenets L., Tretiak O., Sakaliuk O., Tsydulska S. Permanence of professional self-determination in the conditions of socio-economic transformations and processes in the labor market. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12. Issue 2. Special XXIX. P. 129–134. ISSN 1804-7890, ISSN 2464-6733 (ONLINE)
27. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development : An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle / J. A. Schumpeter. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1934. – 255 p.
28. Drucker P. F. Innovation and Entrepreneurship / P. F. Drucker. – New York : Harper & Row, 1985. – 277 p.
29. Cantillon R. Essai sur la nature du commerce en général / R. Cantillon. – London : Fletcher Gyles, 1755. – 296 p.

30. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework [Electronic resource] / European Commission. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2016. – 60 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7981> (дата звернення: 08.08.2025).

31. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning [Electronic resource]. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> (дата звернення: 08.08.2025).

32. Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning (2006/962/EC) // Official Journal of the European Union. – 2006. – L 394. – P. 10–18.

33. European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop). Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.

34. Partnership for 21st Century Skills. Framework for 21st Century Learning. [Electronic resource]. URL: <https://www.battelleforkids.org/networks/p21> (дата звернення: 08.08.2025).

35 European University Association. Entrepreneurial Higher Education in Europe: Report 2021. – Brussels: EUA Publishing, 2021.

36. Neck H.M., Greene P.G. Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. // Journal of Small Business Management. – 2011. – Vol. 49, Issue 1. – P. 55–70.

37. Fayolle A., Gailly B. The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Attitudes and Intention: Hysteresis and Persistence. // Journal of Small Business Management. – 2015. – Vol. 53, Issue 1. – P. 75–93.

38. OECD. Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 166 p.

39. World Economic Forum. Fostering Entrepreneurial Education and Learning. – Geneva: World Economic Forum, 2009. – 48 p.

40. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). URL: <http://www.oecd.org/edu/skills-beyondschool/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm> (дата звернення: 08.08.2025).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Сертифікат участі у I Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Наукові інсайти майбутніх педагогів: від пошуку до втілення»

Стендова доповідь для участі у I Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Наукові інсайти майбутніх педагогів: від пошуку до втілення»

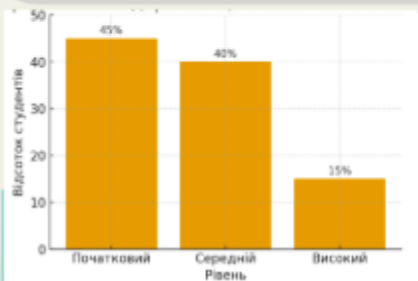
ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

**Студентка VI курсу
Другий (магістерський) рівень вищої освіти
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Факультет педагогічної освіти
Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка
Денисюк Валентина Вікторівна**

Актуальність дослідження. Сучасні соціально-економічні зміни та інновації в освіті визначають потребу у спеціалістах, які здатні діяти підприємливо, творчо та відповідально. Для вчителів початкових класів підприємницька компетентність є професійною необхідністю, оскільки вони повинні навчати дітей основам підприємництва як життєвої компетентності. Проблема її формування у майбутніх вчителів залишається недостатньо розробленою, що й визначає актуальність теми.

Підприємницька компетентність розглядається як інтегральна якість особистості, що поєднує знання, мотивацію, вольові та поведінкові компоненти. Вона відображає здатність генерувати ідеї, приймати рішення, планувати й реалізовувати діяльність у різних умовах. Її складовими є креативність, критичне мислення, стресостійкість, соціальна відповідальність і саморефлексія.

Ефективність формування цієї компетентності залежить від цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка інтегрує інноваційні технології навчання, такі як:

- проектна діяльність,
- кейс-методи,
- бізнес-симуляції,
- активне залучення студентів до реальної практики через співпрацю з бізнесом та громадськими організаціями.

Аспект аналізу	Відповідні спостереження та рекомендації
Активізація мотивації	Проектна діяльність, кейси та симуляції стимулюють внутрішню мотивацію студентів
Розвиток самостійності	Підвищення готовності до самостійного прийняття рішень та критичного аналізу
Формування критичного мислення	Студенти активно ставлять під сумнів інформацію, шукають нові підходи
Психологічний супровід	Необхідність розвитку емоційної стійкості, тренінги з емоційного інтелекту
Коучинг і підтримка	Впровадження індивідуальних консультацій і групових тренінгів для підтримки
Професійний розвиток викладачів	Підвищення кваліфікації педагогів у сфері мотивації та психологічного супроводу

Висновок. Формування підприємницької компетентності є необхідною складовою професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Результати дослідження засвідчили недостатній рівень її сформованості у студентів, що потребує цілеспрямованої педагогічної роботи. Ефективність розвитку компетентності підвищується завдяки впровадженню інтерактивних методів, проектної діяльності та практикоорієнтованого навчання.

Додаток 3

Анкета для адміністрації закладу з початковою освітою

Шановні представники адміністрації закладу!

Ми проводимо дослідження з проблеми формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Це передбачає оцінку рівня розуміння ключових термінів, пов'язаних із підприємництвом та освітою. Ваші відповіді допоможуть визначити актуальний стан цієї проблеми та розробити рекомендації для вивіщення підприємницької компетентності вчителів початкової освіти.

Анкета є анонімною, а всі дані будуть використані лише в наукових цілях. Дякуємо за приділений час та участь!

Анкета

1. Ваш педагогічний стаж на адміністративній посаді:

- а) Менше 1 року;
- б) 1–2 років;
- в) 3–5 років;
- г) Понад 5 років.

2. Як би ви визначили термін «компетентність»? Напишіть власне визначення.

3. Як би ви визначили термін «підприємництво»? Напишіть власне визначення.

4. Як би ви визначили термін «*підприємницька компетентність*»? Напишіть власне визначення.

5. Чи вважаєте ви, що *підприємницька компетентність* є важливою для учителів початкових класів?

- а) Так;
- б) Частково;
- в) Ні.

6. Чому, на вашу думку, *підприємницька компетентність* може бути корисною для вчителів? Напишіть свою думку.

7. Як би ви визначили термін «*фінансова грамотність*»? Напишіть власне визначення.

8. Чи вважаєте ви, що *фінансова грамотність* є важливою складовою підприємницької компетентності?

- а) Так;
- б) Частково;
- в) Ні.

9. Чи проходили ви навчання або тренінги з фінансової грамотності чи підприємництва?

- а) Так;
- б) Ні.

14. Чи хотіли б ви отримати більше інформації або навчання з цих питань?

- а) Так;
- б) Ні.

Дякуємо за вашу участь! Ваші відповіді дуже важливі для нашого дослідження.

Анкета для вчителів початкових класів

Шановні вчителі!

Ми проводимо дослідження з формування підприємницької компетентності в учителів початкових класів. Ваші відповіді допоможуть зрозуміти актуальний рівень готовності до інноваційної педагогічної діяльності та вдосконалити навчальний процес.

Анкета є анонімною, всі дані будуть використані виключно в наукових цілях. Дякуємо за участь та приділений час!

Анкета

1. На якому курсі ви навчаєтеся?

2. Як би ви своїми словами визначили, хто такий «підприємницький учитель»? Напишіть 2-3 ключові риси такого педагога.

3. Чи погоджуєтесь ви із твердженням: «Якості підприємця (ініціативність, гнучкість, вміння знаходити ресурси) так само важливі для сучасного вчителя, як і предметні знання».

а) Погоджуюсь;

б) Не погоджуюсь.

4. Чи відчуваєте ви в себе готовність до того, щоб у майбутньому ініціювати та організовувати позаурочні проекти, шкільні заходи або співпрацю з громадою?

а) Так, відчуваю впевненість;

б) Так, але з допомогою колег;

в) Ні, не відчуваю готовності.

5. Як би ви визначили термін «фінансова грамотність» для учня початкової школи? (Напишіть своє розуміння).

6. Чи вважаєте ви, що вміння керувати бюджетом невеликого навчального проєкту (наприклад, виставки або свята) є важливим для вчителя?

7. Чи вивчали ви в рамках навчальної програми курси, пов'язані з основами економіки, підприємництва, фінансової грамотності або проєктного менеджменту?

- а) Так, був окремий курс/модуль;
- б) Так, ці теми торкалися в рамках інших дисциплін (педагогіка, психологія тощо);
- в) Ні, не вивчали.

8. Чи брали ви участь у позанавчальних заходах, де потрібно було проявляти ініціативу, креативність та організаторські здібності? (Наприклад, волонтерство, організація заходів, власний міні-проєкт).

- а) Так, активно і неодноразово;
- б) Так, був невеликий досвід;
- в) Ні, не довелося.

9. Які, на вашу думку, головні перешкоди можуть заважати молодому вчителю реалізовувати інноваційні та підприємницькі ідеї в школі? (Оберіть не більше двох варіантів).

- а) Недостатня підтримка адміністрації;
- б) Відсутність фінансування та матеріальних ресурсів;
- в) Велике навантаження (документація, звіти);
- г) Консерватизм колег або батьків;

- д) Власна невпевненість або брак знань;
- е) Інше: _____.

10. Яку форму розвитку підприємницьких навичок ви вважаєте найбільш ефективною для себе? (Оберіть один або два варіанти).

- а) Окремий практико-орієнтований курс/факультатив;
- б) Майстер-класи від успішних педагогів-новаторів;
- в) Участь у реальних соціальних або освітніх проєктах;
- г) Впровадження елементів підприємництва в існуючі педагогічні дисципліни;
- д) Створення власного навчального міні-проєкту як курсової/дипломної роботи.

11. Як би ви визначили термін «компетентність»? Напишіть власне визначення.

12. Як би ви визначили термін «підприємництво»? Напишіть власне визначення.

13. Як би ви визначили термін «підприємницька компетентність»? Напишіть власне визначення.

14. Чи вважаєте ви, що підприємницька компетентність є важливою для учителів початкових класів?

- а) Так;

- б) Частково;
- в) Ні.

15. Чому, на вашу думку, *підприємницька компетентність* може бути корисною для вчителів? Напишіть свою думку.

16. Як би ви визначили термін «фінансова грамотність»? Напишіть власне визначення.

17. Чи вважаєте ви, що фінансова грамотність є важливою складовою підприємницької компетентності?

- а) Так;
- б) Частково;
- в) Ні.

18. Чи проходили ви навчання або тренінги з фінансової грамотності чи підприємництва?

- а) Так;
- б) Ні.

19. Чи хотіли б ви отримати більше інформації або навчання з цих питань?

- а) Так;
- б) Ні.

Дякуємо за вашу участь! Ваша думка дуже важлива для майбутнього педагогічної освіти.

Текст статті

Bun. 3, 2025**Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету**

УДК 37.018.43:005.52]:[33+34+159.923]

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2025.340433

**ЕКОНОМІЧНИЙ, ПРАВОВИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ
КОНТЕКСТИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ**

Тетяна Мієр, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти факультету педагогічної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

ORCID: 0000-0002-2874-2925

E-mail: t.miyer@kubg.edu.ua

Геннадій Бондаренко, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри початкової освіти факультету педагогічної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

ORCID: 0000-0001-5978-5138

E-mail: h.bondarenko@kubg.edu.ua

Роксолана Шпіца-Павлюк, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти факультету педагогічної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

ORCID: 0000-0002-9354-0641

E-mail: r.shpitsa@kubg.edu.ua

Валентина Денисюк, магістрант, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка; учитель початкових класів, Ліцей №149 м. Києва.

ORCID: 0009-0006-5058-6179

E-mail: vvdenysiuk.fpo24m@kubg.edu.ua

У статті йдеться про результати дослідження економічного, юридичного та особистісного контекстів реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти загалом та початкової зокрема. Дослідження здійснювалося з використанням факторного аналізу для спростування або підтвердження позитивного впливу зазначених контекстів на реалізацію підприємницької діяльності вчителем початкових класів. Економічний контекст розглянуто стосовно соціально-економічних процесів, правовий – стосовно унормованих положень, а особистісний – стосовно внутрішньої мотивації, знань, умінь, здібностей, особистісних якостей.

Ключові слова: факторний аналіз; право; економічний розвиток; особистість учителя-підприємця; початкова освіта; ринок праці; підприємництво, підприємництво в сфері освіти; підприємницька діяльність вчителя початкових класів.

**ECONOMIC, LEGAL AND PERSONAL CONTEXTS
OF FACTOR ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION
OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE SPHERE
OF EDUCATION**

Tetiana Miyer, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor of the Department of Primary Education of Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan

Додаток 5 (продовження)

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

Bun. 3, 2025

University.

ORCID: 0000-0002-2874-2925

E-mail: t.miyer@kubg.edu.ua

Hennadii Bondarenko, Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Primary Education of Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

ORCID: 0000-0001-5978-5138

E-mail: h.bondarenko@kubg.edu.ua

Roksolana Shpitsa-Pavliuk, Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Primary Education of Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

ORCID: 0000-0002-9354-0641

E-mail: r.shpitsa@kubg.edu.ua

Valentina Denisyuk, Master's Student, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University; Primary School Teacher, Lyceum №149, Kyiv.

ORCID: 0009-0006-5058-6179

E-mail: vvdenysiuk.fpo24m@kubg.edu.ua

The article deals with the results of the research of the economic, legal, and personal contexts of entrepreneurial activity in the sphere of education in general and primary education in particular. The research was carried out using factor analysis to refute or confirm the positive influence of the specified contexts on the implementation of entrepreneurial activities by primary school teachers. The economic context refers to the orientation towards the development of entrepreneurial activity in accordance with social and economic processes that influenced the change in the goal of entrepreneurial activity and the methods of achieving it in the pre-war period (conducting entrepreneurship activity in favorable conditions and in conditions of a transparent tax system), during the full-scale invasion of Russian troops into the Ukraine's territory (restore business operations) and in the post-war period (to implement projects of the National Program "Revival of Ukraine" to stimulate the opening of new businesses, liberalize the tax system, create incentives for entrepreneurial activity. The positive impact of the legal context on the implementation of entrepreneurial activity in the sphere of education is caused by the current constitutional, legislative and regulatory provisions that regulate the implementation of entrepreneurial activity in the sphere of education. In particular, they regulate the provision of services for obtaining secondary education, the first level of which is primary education and the implementation of entrepreneurial activities in the sphere of online education. The personal context of implementing entrepreneurial activity in the sphere of education has a positive impact on its implementation when the primary school teacher has internal motivation to carry out this type of activity. This is motivation to self-realization in the sphere of education, to practical implementation of ideas for improvement, modernization of educational processes in primary school and to promoting innovative educational activities of primary school teachers. The formation of certain knowledge, skills, abilities, abilities and personal qualities is also important.

Keywords: factor analysis; law; economic development; personality of a teacher-entrepreneur; primary education; labor market; entrepreneurship; entrepreneurship in education; entrepreneurial activity of a primary school teacher.

Сучасне підприємництво, з одного боку, набуло статусу загальноновживаного терміна, яким позначається різновид економічної діяльності, а з іншого – характеризується як термін, смислове поле якого визначається різними контекстами суспільної життєдіяльності та динамічною структурою, що найбільш точно відповідає цим контекстам. Окрім зазначеного, підприємництву властиві: 1) часові відтинки початку підприємницької діяльності, її розвитку та завершення; 2) певна атрибутивність,

ISSN 2307-4906

Додаток 5 (продовження)

Вип. 3, 2025**Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету**

а саме: орієнтація на успіх, перманентність ризиків, «інноваційний характер діяльності, відповідальність за ухваленні рішення та їхні наслідки» [5, с. 276]; 3) спрямованість підприємництва у сфері освіти і на задоволення власних потреб підприємця (отримання прибутку), і на задоволення потреб здобувачів освіти.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що поряд із терміном «підприємницька діяльність у сфері освіти» використовується термін «професійно-педагогічне підприємництво» стосовно втілення вчителем початкових класів «власних підприємницьких ідей, готовність брати відповідальність за свої рішення через використання інноваційних освітніх технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, орієнтованості на успіх та розвиток підприємницької ініціативи, наскрізних умінь здобувачів початкової освіти» [4, с. 2].

Автори статті вбачають доцільність у дослідженні підприємницької діяльності у сфері освіти, як виду підприємницької діяльності, яка здійснюється підприємцями з метою надання здобувачам освіти затребуваних ними освітніх послуг, товарів та/або робіт, а також з метою одержання прибутку в результаті здійснення підприємницької діяльності.

Зазначене вище впливає на визначення мети статті: з використанням факторного аналізу спростувати або підтвердити позитивний вплив економічного, юридичного та особистісного контекстів на реалізацію підприємницької діяльності у сфері освіти. Досягненню зазначеної мети слугує виконання таких завдань: 1) здійснити факторний аналіз економічного контексту реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти; 2) здійснити факторний аналіз юридичного контексту реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти; 3) здійснити факторний аналіз особистісного контексту реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти; 4) сформулювати висновки про особистісний контекст здійснення підприємницької діяльності вчителем початкових класів. Результати дослідження, які відображено в цій статті, можуть використовувати викладачі закладів вищої педагогічної освіти та освіти дорослих під час розроблення навчальних курсів з питань започаткування та реалізації підприємницької діяльності в сфері освіти загалом та початкової освіти зокрема.

Процеси формування та розвитку економічних відносин впливали й впливають на формування ринку праці та на зміну рольового призначення людини як суб'єкта економічного життя. Т. Мієр та Л. Голодюк [9] генезу зміни рольового призначення людини на ринку праці упорядкували таким чином: 1) людина як «робоча сила» ринку праці; 2) людина як «трудовий потенціал» ринку праці; 3) людина як «людський капітал» на ринку праці. Утвердження на сучасному ринку праці людини як людського капіталу спричинено різними контекстами (у тому числі й економічним, юридичним, галузевим, особистісним) та чисельними видами господарської діяльності сучасної людини, включаючи підприємницьку діяльність у сфері освіти.

Факторний аналіз економічного контексту реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти здійснено з акцентом на спростуванні / підтвердженні розвитку підприємництва як типового явища для різних періодів економічного зростання України. У стратегічних цілях довоєнного періоду, які знайшли відображення у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», у електронному джерелі [18] зазначено, що «Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке

Додаток 5 (продовження)

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

Вип. 3, 2025

зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему» (п. 2 «Мета реалізації Стратегії та вектори руху» [18]).

В умовах війни економічний контекст набуває особливої актуальності. Відновлення роботи бізнесу розглядається в промові Президента України [15] про життя та роботу українців під час війни. Покращення економічної ситуації в країні визначено одним із вагомих факторів компенсування втрат в економіці, спричинених повномасштабним загарбницьким вторгненням російських військ на територію України.

Для поствоєнного відновлення держави розроблено «План відновлення України» [11], який спрямовано на прискорення стійкого економічного зростання. Реалізацію плану забезпечуватимуть проєкти Національної програми «Відновлення України», серед яких і проєкти [11]:

- «Поліпшення бізнес-середовища» – проєктом передбачено запуск програми зі стимулювання відкриття нового бізнесу (наприклад, фінансування для відкриття бізнесу тощо), лібералізації системи податків, створення стимулів для поширення підприємницької діяльності та пришвидшення економічного зростання;

- «Розвиток системи освіти» – проєктом передбачено сприяння інноваційному підприємництву молоді.

Як показано в таблиці 1, з використанням факторного аналізу економічного контексту реалізації підприємницької діяльності у сфері освіти як виду підприємництва встановлено, що підприємництво в Україні є типовим явищем для різних періодів здійснення підприємницької діяльності, проте характеризується зміною мети та способів її досягнення стосовно кожного з періодів.

Таблиця 1

Узагальнені дані факторного аналізу економічного контексту реалізації підприємництва в Україні (складено нами з використанням Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [18], Промови Президента України «Аби ситуація в економіці покращилася...» [15] та проєктів Національної програми «Відновлення України» [11])

Періоди реалізації підприємництва в Україні	Мета підприємницької діяльності	Способи досягнення мети
Довоєнний період	Прагнути досягти сильної економіки з передовими інноваціями [18]	Створити для ведення господарської діяльності, по-перше, сприятливі умови, по-друге, прозору податкову систему [18]
Період повномасштабного вторгнення російських військ на територію України	Компенсувати втрати в економіці [15]	Відновити роботу бізнесу [15]
Поствоєнний період	Прискорити стійке економічне зростання [11]	Реалізувати проєкти Національної програми «Відновлення України» для стимулювання відкриття нового бізнесу, лібералізації

Додаток 5 (продовження)

Вип. 3, 2025

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

		податкової системи, створення стимулів для підприємницької діяльності [11]
--	--	--

Дані таблиці 1 підтверджують позитивний вплив економічного контексту на реалізацію підприємницької діяльності у сфері освіти загалом та початкової освіти зокрема.

Факторний аналіз юридичного контексту реалізації підприємництва у сфері освіти визначається Конституцією України [7] як первинним джерелом нормативного регулювання будь-яких суспільних відносин, у тому числі й у сфері підприємницької діяльності. Йдеться про статтю 42 Конституції України «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [7], у якій урегульовано відсутність обмежень для здійснення підприємницької діяльності у сфері освіти. Додамо, що обмеження стосуються як депутатів, так і посадових, службових осіб, які працюють в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Також статтею 42 Конституції України [7] утверджуються такі дії держави щодо підприємницької діяльності:

- забезпечення захисту конкуренції у цьому виді діяльності;
- недопуску монополістичності на ринку та зловживання цим становищем, з урахуванням видів і меж монополії, які визначено законом;
- недопуску неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції;
- забезпечення права споживачів, контроль якості та безпечності продукції, послуг та/або робіт;
- сприяння діяльності споживачів, об'єднаних у громадські організації.

Юридичний контекст реалізації підприємництва у сфері освіти охоплює й чинну статтю 4 «Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності» Закону України «Про підприємництво» [13], якою не урегульовано обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності у сфері освіти загалом та початкової освіти зокрема.

Серед нормативно-правових актів до значущих щодо реалізації підприємництва у сфері освіти відносимо Господарський кодекс України [2], яким урегульовано господарську діяльність та господарські відносини суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва. Відповідно до статей Господарського кодексу України [2] унормовану господарську діяльність у цілому та у сфері освіти зокрема характеризує:

- можливість здійснення господарської діяльності з метою одержання прибутку та без цієї мети, тобто здійснення так званої некомерційної господарської діяльності (п. 2, ст. 3 «Господарська діяльність та господарські відносини» [2]);
- спрямованість господарської діяльності на виготовлення продукції, виконання робіт та/або надання послуг, які мають вартісну характеристику й ціну та їхню реалізацію (п. 1, ст. 3 «Господарська діяльність та господарські відносини» [2]);
- урегульованість спрямованості роботи підприємства і на досягнення результатів з економічною та соціальною значущістю, і на одержання прибутку (п. 2, ст. 3 «Господарська діяльність та господарські відносини» [2]);
- утвердження правового визначення терміна «підприємництво» (п. 1, ст. 42 «Підприємництво як вид господарської діяльності» [2]);

Додаток 5 (продовження)

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

Вип. 3, 2025

- унормованість принципів підприємницької діяльності (п. 1, ст. 44 «Принципи підприємницької діяльності» [2]).

Варто додати, що статтею 197 «Операції, звільнені від оподаткування» Податкового кодексу [14] урегульовано звільнення навчальних закладів від сплати податків за постачання послуг із здобуття середньої освіти (першим рівнем здобуття якої є початкова освіта), якщо заклади мають ліцензію на постачання таких послуг. Звільнення від сплати податків також поширюється на постачання послуг з дистанційного навчання у тому разі, якщо мережа «Інтернет» використовується навчальними закладами лише як засіб комунікації між учителем та учнями (пункт 197.1.2., підпункт «в» [14]).

Статтями Закону України «Про електронну комерцію» [12] урегулюється підприємницька діяльність у сфері онлайн-освіти, яка реалізується за такими моделями, як [19]: 1) розміщення в мережі «Інтернет» відео-лекцій, вебінарів та надання платного доступу до розміщеного контенту; 2) взаємодія надавачів освітніх послуг з їх споживачами на платформах в мережі «Інтернет» з укладанням договорів про оплату наданих послуг; 3) надання платних послуг з дистанційної освіти, здобуття якої підтверджується відповідним документом про здобуття освіти; 4) залучення клієнтів до платних освітніх послуг, які надаються на певному ресурсі, платформі, якому передус надання безкоштовного доступу до частини навчальних матеріалів.

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» [12] урегулювання підприємницької діяльності у сфері онлайн-освіти включає:

- визначення послуг, які вважаються інформаційними електронними послугами (п. 9, ст. 3 «Визначення термінів» та п. 1, 2 ст. 4 «Інформаційні електронні послуги» [12]);

- свободу провадження цього виду господарської діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних систем (ст. 5 «Основні принципи правового регулювання у сфері електронної комерції» [12]);

- урегульованість правових статусів продавця товарів, виконавця робіт, постачальника послуг в електронній комерції та їх покупця, замовника чи споживача (ст. 7 та 8 [12]);

- укладання електронного договору (оферти) (ст. 11. «Порядок укладання електронного договору» [12]);

- проведення розрахунків (ст. 13 «Розрахунки у сфері електронної комерції» [12]);

- захист персональних даних (ст. 14 «Захист персональних даних у сфері електронної комерції» [12]).

Як показано в таблиці 2, факторний аналіз юридичного контексту реалізації підприємництва підтверджує позитивний вплив юридичного контексту на реалізацію підприємницької діяльності у сфері освіти загалом та початкової освіти зокрема.

Факторний аналіз особистісного контексту реалізації підприємництва у сфері освіти здійснено нами з урахуванням того, що людину як «людський капітал» на ринку праці вчені [9] характеризують особистістю людини як суб'єкта економічного життя контекстом таких параметрів, як: домінуючі цінності й пізнавальні інтереси, ставлення до праці, способи поведінки в різних ситуаціях, орієнтованість на навчання впродовж життя.

Таблиця 2

Додаток 5 (продовження)

Вип. 3, 2025

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету**Чинна правова урегульованість реалізації підприємницької діяльності
у сфері освіти (складено нами з використанням
нормативно-правової бази [2; 7; 12; 13; 14])**

Назва документа /джерело	Спрямованість урегульованості
Конституція України [7]	первинне джерело нормативного регулювання реалізації підприємництва у сфері освіти
Стаття 4 Закону України «Про підприємництво» [13]	відсутність обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності у сфері освіти та в початковій школі зокрема
Господарський кодекс України [2]	урегульованість одночасної спрямованості підприємницької діяльності і на досягнення результатів (економічних, соціальних), і на одержання прибутку, унормованість принципів цього виду діяльності тощо
Податковий кодекс України [14]	урегульованість звільнення від сплати податків за постачання послуг із здобуття середньої освіти (першим рівнем здобуття якої є початкова освіта) навчальних закладів, які мають ліцензію на постачання таких послуг; урегульованість звільнення від сплати податків за постачання послуг з дистанційного навчання закладів, які використовують мережу «Інтернет» лише для комунікації між учителем та учнями
Закон України «Про електронну комерцію» [12]	урегульованість здійснення підприємницької діяльності у сфері онлайн-освіти

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду визнання особистісного контексту реалізації підприємництва у сфері освіти виявив різні погляди вчених на компоненти, які характеризують особистість вчителя-підприємця. Так, у роботах вітчизняних вчених йдеться про: мотиви, бажання, прагнення як рушійні сили підприємницької діяльності вчителя [3]; внутрішню мотивацію до самореалізації, реалізації ідей, подолання труднощів, творчий пошук, прагнення вирішувати проблеми, а не уникати їх [1]; мотивацію до самореалізації, здатність до ініціативності, гнучкість мислення, відповідальність [17]; здатність до стратегічного мислення, ініціативність, організаційні здібності, мобільність, відповідальність, уміння приймати виважені рішення в умовах невизначеності [8]; фінансову грамотність, ініціативність, креативність, аналітичність мислення, здатність до стратегічного планування [10]; практичну кмітливість, ініціативність, здатність активно діяти та отримувати прибуток з найменшими витратами [16]; уміння продукувати бізнес-ідеї, розробляти бізнес-план, відкрити й легалізувати власний бізнес, досліджувати ринок для просування освітніх послуг, аналізувати й концептуалізувати власний досвід підприємницької діяльності [6].

Відповідно до зарубіжного досвіду, особистісний контекст реалізації підприємництва у сфері освіти включає: знання (знання сутності підприємництва та знання, які необхідні для започаткування нової справи та здійснення підприємницької діяльності) та вміння (розрізняти факти і міфи, здійснювати виважену оцінку ситуації,

Додаток 5 (продовження)

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

Вип. 3, 2025

знаходити нестандартні рішення, приймати рішення та діяти в умовах невизначеності, продукувати інноваційні ідеї, передбачати їхню перспективність, діяти з дотриманням етичних принципів та норм моралі; встановлювати контакти, вести переговори, укладати угоди) [24]; мотивацію до інноваційної діяльності, ризикованість, ініціативність, уміння (планувати, працювати в команді, приймати рішення), відповідальність за власні дії [21]; здатність перетворювати ідеї в цінності, що мають економічне, соціальне або культурне значення, здатність до командної роботи, прийняття рішень в умовах ризику, критичне мислення, креативність, цілеспрямованість, ініціативність, відповідальність [23]; впевненість, уміння працювати в команді, прагнення до самовдосконалення, багатозадачність, нестандартність мислення, лідерські якості, стресостійкість, активність, наполегливість [22].

Факторний аналіз особистісного контексту реалізації підприємництва у сфері початкової освіти виявив, що на здійснення підприємницької діяльності вчителем початкових класів позитивно впливає наявність:

- внутрішньої вмотивованості (вмотивованості до самореалізації в сфері освіти, практичної реалізації ідей удосконалення, модернізації освітніх процесів у початковій школі та до сприяння інноваційній освітній діяльності учителя початкових класів);
- знань (знання з фінансової грамотності, підприємництва, правової урегульованості процесів започаткування та здійснення підприємницької діяльності);
- умінь (здійснювати виважену оцінку освітньої ситуації, зовнішніх умов; досліджувати ринок для визначення затребуваних освітніх послуг, товарів чи робіт та подальшого їх просування; продукувати інноваційні ідеї та передбачати їхню перспективність, розробляти бізнес-план, відкривати й легалізувати власний бізнес, встановлювати контакти, вести переговори, укладати угоди; діяти з дотриманням етичних принципів та норм моралі; знаходити нестандартні виважені рішення в умовах невизначеності; аналізувати й концептуалізувати власний досвід підприємницької діяльності);
- здатностей (здатностей до: стратегічного планування; аналітичного нестандартного, критичного, гнучкого мислення; активних дій в умовах багатозадачності; перетворення ідей в цінність; переконання учасників освітнього процесу / співрозмовників / партнерів; ефективної роботи в команді);
- здібностей (лідерські, організаційні, управлінські);
- особистісних якостей (цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, розсудливість, відповідальність, стресостійкість, мобільність).

Отже, з використанням факторного аналізу підтверджено позитивний вплив економічного, юридичного та особистісного контекстів на реалізацію підприємницької діяльності у сфері освіти загалом та початкової освіти зокрема. Економічний контекст стосується орієнтованості на розвиток підприємницької діяльності відповідно до суспільних та економічних процесів, які вплинули на зміну мети підприємницької діяльності та способів її досягнення в довоєнний період, період повномасштабного вторгнення російських військ на територію України та в поствоєнний період. Позитивний вплив юридичного контексту на реалізацію підприємницької діяльності у сфері освіти спричинено чинними конституційними, законодавчими положеннями та положеннями нормативно-правових актів, які нормативно урегульовують здійснення підприємницької діяльності у сфері освіти. Особистісний контекст здійснення

Додаток 5 (продовження)

Вип. 3, 2025

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

підприємницької діяльності у сфері освіти позитивно впливає на її перебіг, коли вчитель початкових класів має внутрішню вмотивованість до здійснення цього виду діяльності, зокрема мотивацію до самореалізації у сфері освіти, до практичної реалізації ідей щодо вдосконалення, модернізації освітнього процесу в початковій школі та сприяння інноваційній освітній діяльності вчителя початкових класів. Також важливе значення для здійснення підприємницької діяльності має сформованість певних знань, умінь, навичок, здібностей та якостей особистості.

У подальших розвідках передбачено дослідження різновидів підприємницької діяльності, яку здійснюють сучасні учителі, навчаючи здобувачів початкової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білова Ю. В., Проценко О. В. Стратегії формування підприємницької компетентності у майбутніх педагогів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). С. 249–256.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №18, №19-20, №21-22, ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Дядін А. С. Дефініція категорії «підприємницька діяльність». *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі і послуг*. 2017. № 1. С. 62–72.
4. Кінах Н. В. Теоретико-методичні засади формування професійно-педагогічного підприємства учителя початкової школи в умовах неперервної освіти: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Луцьк. 2021, 556 с.
5. Кінах Н. В. Підприємницька активність як складова професійного розвитку вчителя початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2021. № 6(110). С. 275–286.
6. Кінах Н. В. Формування професійно-педагогічного підприємства вчителя початкової школи як наукова проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). С. 192–206.
7. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Мартинова Л. М. Підприємницька компетентність у професійній підготовці. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. Луганськ: ДЗ «Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка»*. 2014. Вип. 3. С. 124–130.
9. Мієр Т., Голодюк Л. Суспільний, управлінський та освітній виміри феномена «людина – суб'єкт економічного життя» в умовах переходу інформаційного суспільства на новий рівень розвитку. *Contemporary Issues of Digital Economy and Society Contemporary Issues of Digital Economy and Society* : monograph 36. Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. С. 170–176.
10. Назаренко Г. П., Узунов В. І. Формування підприємницької компетентності у педагогічній освіті. Харків: Основа, 2020. С. 24.
11. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 4.06.2025).
12. Про електронну комерцію: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №45, ст. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
13. Про підприємництво: Закон України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №14, ст.168. (Закон втрачає чинність з 01.01.2004 року, крім статті 4, на підставі Кодексу №436-IV від 16.01.2003, ВВР, 2003, №18, №19-20, №21-22, ст. 144). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>
14. Податковий кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №13-14, №15-16, №17, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
15. Промова Президента України «Аби ситуація в економіці покращилася, потрібно, щоб країна жила й працювала попри війну». Офіційне інтернетпредставництво президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/abi-situaciya-vekonomici-pokrashilasyapotribno-shob-krayin-74389> (дата звернення: 7.06.2025).
16. Пронікова І. В. Виховання підприємливості та формування економічного мислення в учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. № 13, С. 342–345.
17. Рудь М. Ю. Підприємницька компетентність: сутність та структурні компоненти. *Педагогіка і*

Додаток 5 (продовження)

Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету

Вип. 3, 2025

- психологія. 2021. № 1. С. 34–41.
18. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України №5/2015 від 12 січня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.
19. Федосюк Ю. Освітня онлайн-діяльність. Правові та податкові аспекти. URL: <https://uba.ua/eng/news/7510>.
20. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework [Electronic resource] / European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. 60 p.
21. European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop). Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
22. Rauch A., Frese M. Psychological approaches to entrepreneurial success: A general model and an overview of findings. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*. 2000. № 15, P. 101–142.
23. Shapero A., Sokol L. The Social Dimensions of Entrepreneurship. *Encyclopedia of Entrepreneurship*. New Jersey. 1982.
24. World Economic Forum. Fostering Entrepreneurial Education and Learning. Geneva: World Economic Forum, 2009. 48 p.

REFERENCES

1. Bilova, Yu. V., Protsenko, O. V. (2021). Stratehii formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti u maibutnikh pedahohiv. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 1(105), 249–256 [in Ukrainian].
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. (2003). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2003, №18, №19–20, №21–22, st.144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].
3. Diadin, A. S. (2017). Definitsiia katehorii “pidpriemnytska diialnist”. *Ekonomichna stratehiia i perspektivy rozvytku sfery torhivli i posluh*, 1, 62–72 [in Ukrainian].
4. Kinakh, N. V. (2021). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiino-pedahohichnoho pidpriemstva uchytelia pochatkovoi shkoly v umovakh neperervnoi osvity: dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Lutsk, 556 [in Ukrainian].
5. Kinakh, N. V. (2021). Pidpriemnytska aktyvnist yak skladova profesiinoho rozvytku vchytelia pochatkovoi shkoly. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 6(110), 275–286 [in Ukrainian].
6. Kinakh, N. V. (2021). Formuvannia profesiino-pedahohichnoho pidpriemnytstva vchytelia pochatkovoi shkoly yak naukova problema. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 1(105), 192–206 [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), №30, st. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Martynova, L. M. (2014). Pidpriemnytska kompetentnist u profesiinii pidhotovtsi. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. Luhansk : DZ “Luhanskyi nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka”*, 3, 124–130 [in Ukrainian].
9. Miier, T., Holodiuk, L. (2020). Suspilnyi, upravlinskyi ta osvittii vymiry fenomena “liudyna – subiekt ekonomichnoho zhyttia” v umovakh perekhodu informatsiinoho suspilstva na novyi riven rozvytku. *Contemporary Issues of Digital Economy and Society Contemporary Issues of Digital Economy and Society*: monograph 36. Publishing House of Katowice School of Technology, 170–176 [in Ukrainian].
10. Nazarenko, H. P., Uzunov, V. I. (2020). Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti u pedahohichnii osviti. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
11. Plan vidnovlennia Ukrainy. URL: <https://recovery.gov.ua/> (data zvernennia: 4.06.2025) [in Ukrainian].
12. Pro elektronnu komertsiiu: Zakon Ukrainy. (2015). Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), №45, st.410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> [in Ukrainian].
13. Pro pidpriemnytstvo: Zakon Ukrainy. (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR), № 14, st. 168. (Zakon vtrachaie chynnist z 01.01.2004 roku, krim staty 4, na pidstavi Kodeksu № 436-IV vid 16.01.2003, VVR, 2003, №18, №19–20, №21–22, st.144). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> [in Ukrainian].
14. Podatkovi kodeks Ukrainy (2011). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2011, №13–14, №15–16, №17, st. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

ISSN 2307-4906

Додаток 5 (продовження)

Бун. 3, 2025**Збірник наукових праць
Уманського державного педагогічного університету**

15. Promova Prezydenta Ukrainy: "Aby sytuatsiia v ekonomitsi pokrashchylasia, potreбно, shchob kraina zhyla y pratsiuvala popry viinu". Ofitsiine internetpredstavnytstvo prezydenta Ukrainy. URL: <https://www.president.gov.ua/news/abi-situaciya-vekonomici-pokrashilasyapotreбно-shob-krayin-74389> (data zvernennia: 7.06.2025) [in Ukrainian].
16. Pronikova, I. V. (2016). Vychovannia pidpriemlyvosti ta formuvannia ekonomichnoho myslennia v uchniv. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*, 13, 342–345 [in Ukrainian].
17. Rud, M. Yu. (2021). Pidpriemnytska kompetentnist: sutnist ta strukturni komponenty. *Pedahohika i psykholohiia*, 1, 34–41 [in Ukrainian].
18. Stratehiia staloho rozvytku "Ukraina – 2020" (2015). Ukaz Prezydenta Ukrainy №5/2015 vid 12 sichnia 2015 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
19. Fedosiuk, Yu. Osvitnia onlain-diialnist. Pravovi ta podatkovyi aspekty. URL: <https://uba.ua/eng/news/7510> (data zvernennia: 23.05.2025) [in Ukrainian].
20. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 60 [in Ukrainian].
21. European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop) (2017). Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework. Luxembourg: Publications Office of the European Union. [in Ukrainian].
22. Rauch, A., & Frese, M. (2000). Psychological approaches to entrepreneurial success: A general model and an overview of findings. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 15, 101–142 [in Ukrainian].
23. Shapero, A., & Sokol, L. (1982). The Social Dimensions of Entrepreneurship. Encyclopedia of Entrepreneurship. New Jersey [in Ukrainian].
24. World Economic Forum (2009). Fostering Entrepreneurial Education and Learning. – Geneva: World Economic Forum, 48 [in Ukrainian].